

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/313477659>

A tudat kertje – A Ryōan–ji szárazkertjének jelentése

Thesis · June 2016

DOI: 10.13140/RG.2.2.20015.74403

CITATIONS

0

READS

634

1 author:

Peter Gyori

Szent István University, Godollo

6 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

PhD Research [View project](#)

A TAN KAPUJA BUDDHISTA FŐISKOLA

A tudat kertje

A Ryōan-ji szárazkertjének jelentése

SZAKDOLGOZAT

Győri Péter

Konzulens: Komár Lajos

2016

Tartalom

Bevezetés.....	3
1. A kert fogalmának kialakulása	4
1.1 Elkerítés, körbezárás	4
1.2 Kert a tájban, táj a kertben.....	7
2. A japánkertek szellemi háttere	10
3.1 A <i>Shintō</i> előtt.....	11
3.1.1 <i>Kojiki</i>	12
3.1.2 <i>Nihon Shoki</i>	14
3.1.3 Archeológia	17
3.2 <i>Shintō</i>	19
3.2.1 Kapcsolódás, hazatérés.....	21
3.2.2 Ember és természet.....	23
3.3 A buddhizmus megjelenésétől napjainkig.....	26
3.3.1 <i>Nara</i> -kor (710-794)	26
3.3.2 <i>Heian</i> -kor (794-1185).....	27
3.3.3 <i>Kamakura</i> -kor (1185-1333).....	28
3.3.4 <i>Muromachi</i> -kor (1333-1573).....	29
3.3.5 <i>Azuchi-Momoyama</i> -kor (1568-1603)	31
3.3.6 <i>Edo</i> -kor (1603-1868).....	35
3.3.7 <i>Meiji</i> -kor (1868-1912).....	35
3.3.8 <i>Taishō</i> -kor (1912-1926).....	36
3.3.9 <i>Shōwa</i> -kor (1926-1989).....	36
3.3.10 <i>Heisei</i> -kor (1989-)	37
3.4 Összefoglaló	38
4. A <i>Ryōan-ji</i> szárazkertjének jelentése.....	39
4.1 A modernizmus megjelenése.....	39
4.2 Jelentés	42
Összegzés	48
Bibliográfia.....	50

Bevezetés

A szakdolgozat célja, hogy a rendelkezésre álló forrásanyagot felhasználva feltárja, elemezze a zen kert fogalmának megjelenését Japánban, összevetve a nyugati és keleti kert-fogalom értelmezésével, illetve annak a japán önértelmezésre gyakorolt hatásával a *Ryōan-ji* szárazkert példáján.

A könyv első fejezetében a kert fogalmát mutatom be a magyar, angol, japán nyelvben használatos szavak etimológiai vizsgálatával, majd később ugyanezt a módszert használom a tájfogalom értelmezésénél is.

A második fejezetben a fennmaradt japán nyelvű írásos krónikákban a kerthasználat módját kutatom, a korabeli kerthez kapcsolódó történetek és azok jelentéseinek vizsgálatával, majd példával szeretném bemutatni az archeológiai leletek fontosságát is.

A buddhizmus 6. századi megjelenésétől napjainkig tartó kertet érintő szemlélet változásait a harmadik fejezetben tárgyalom.

Végül szó esik a *Ryōan-ji* kolostorkert jelentéséről, a kertben való jelenlét szerepéről.

Dolgozatomban a japán Hepburn-féle átírási rendszert használom, a japán tulajdonneveket a magyar helyesírás szabályai szerint írom, a japán szavakat dőlt betűvel emelem ki és a magyar helyesírás szabályai szerint ragozom. A magyar nyelvben meghonosodott japán szavakat is a fenti rendszerben használom. A kínai szavakat a Pinyin-féle átírással, tónusok jelölése nélkül írom le.

1. A kert fogalmának kialakulása

Nem gondolom, hogy meg kellene elégednünk a kertek esztétikai, stílusbeli tanulmányozásával, elemzésével. Tegyük fel a kérdést, miért alakultak ki a kezdetekben? Miért maradtak fent egyáltalán, hogyan változtak meg vagy éppen miért merültek feledésbe?

1.1 Elkerítés, körbezárás

Első körben a nyugaton használatos kertfogalmakat mutatom be a szavak jelentésének és eredetének vizsgálatával, majd utána kitérek a japán nyelvben elterjedt kertre vonatkozó írásjegyek etimológiai vizsgálatára is.

A Czuczor-Fogarasi által szerkesztett 1865-ben kiadott A magyar nyelv szótára¹ szerint a kert jelentése körhely, kerített hely vagy tér, melyen haszon- illetve dísznövényeket termesztünk. A szó gyöke a kört jelentő KER, ami a helyet jelentő t képzővel vált kerté.

Az Akadémia kiadó Magyar Értelmező Kéziszótára szerint a kert a házhoz tartozó, bekerített telek, amelyen gyümölcsöt, zöldséget v. virágot termesztünk. Ide tartozik továbbá a lakott területen kívül levő gyümölcsös is. Ezen kívül átvitt értelemben mellékutat (kertek alatt), vagy a falu szélét is kifejezzük vele (a kertek alján).

A kert jelenlegi használata mindkét leírásban jól látszik. Az ételtermesztés, ami lehet hobbi vagy a mindennapi létszükség velejárója, illetve a díszkert, ami egyben gyönyörködtet és megnyugtat, kikapcsolódást nyújt. Ha önmagában az elkerítést veszem alapul, egy adott terület körül zárása még nem eredményez minden esetben kertet. Ha az így kapott ház körüli tér üres, akkor udvarról² beszélünk. Ennek a későbbiekben lesz jelentősége, mivel a hétköznapi értelemben vett udvar jelentéstartalma a magyar nyelvben úgy tűnik, hogy mindig is üres volt.³

Ha az angol nyelvben használatos *garden* szó eredetét vizsgáljuk meg, szembetűnő hasonlóságokat találhatunk. A *garden* szó gyöke a GHER⁴, aminek a jelentése megragad, körbe kerít.

---

¹ Czuczor, Fogarasi 1865. 3. kötet. 595

² Kerített, s különösen lakházhoz tartozó, vagy többoldalú épület falai közt hagyott üres tér. Szűk, tágas, négyszögű, hosszúkás udvar. (Magyar Értelmező Kéziszótár)

³ Czuczor, Fogarasi 1874. 6. kötet. 564

⁴ Watkins 2011. [Online]

A héber *gan* szó jelentése: megművelt földdarab. Sumérból származik, ahol eredetileg „kerítések közé szorított földdarabot” jelentett.⁵

A japán nyelvben használatos kert *niwa* (庭) fogalom eredeti jelentése: udvar (királyi, császári, hivatalnoki). Az írásjegy a *madare* (广) gyökből, ami eredetileg épületre, tetőre utal és a *tei* (廷) „császári udvar”⁶ összetételéből született.⁷ Tehát egy olyan udvarról van szó, melyben van egy ház. A császári udvar írásjegy önmagában utal a nagy kiterjedésű térben található buja, bőséges növényzet jelenlétére.⁸ Tehát feltételezhetjük, hogy a mai értelemben vett növényekkel teli kert szóhasználat tekintetében az udvar része volt, az üres terekkel egyetemben.

A japán nyelvben a *sono* (園) is a kertet jelenti. Azért fontos ezt is bemutatni, mert ebben az írásjegyben jelenik meg láthatóan is a körbekerítés fogalma.⁹ Az a tény, hogy az uralkodói udvar írásjegyképében nem szerepel, azt vetíti elénk, hogy erre nem is volt szükség. A császári, uralkodói udvar köznapi értelemben is egy zárt, a köznép számára a hétköznapiokban megközelíthetetlen tér volt.¹⁰ A legkorábbról fennmaradt kertrendezésről szóló japán írás a *sakuteiki* (作庭記) első sorban az uralkodói (nemesi) kertek rendezését taglalja.¹¹

A felsorolt példák mind arra mutatnak rá, hogy a kert (udvar) a föld egy kerítésekkel vagy fallal körülhatárolt területe. De hogyan merülhetett fel kezdetekben a körbekerítés gondolata? A páli kánonban a Dīgha Nikāya szuttagyűjtemény 27. szuttája¹² tér ki erre a kérdésre. A történetben Buddha Vāssethának¹³ magyarázza, hogy kezdetekben hogyan alakultak ki a

---

⁵ Géczi 1999. 221

⁶ A korabeli Japánban, a császári udvarban a császár lakhelye viszonylag kicsi volt. Udvari terek vették körül, kormányzati, hivatali épületek, vallási célokat szolgáló csarnokok. (Frederic 1974. 106-111) Az alábbi japán szóösszetételek is utalnak erre: *hōtei* (法廷) – bíróság; *teishin* (廷臣) – udvari tisztviselő, hivatalnok (Hadamitzky 1980. 227)

⁷ Howel 2016. [Online]

⁸ 廾 gyök, ami eredetileg kiterjedésre utal és a *sen* (千) – „ezer” szó variánsa, ami itt bőséges növényzetet jelent (Howel 2016.) Ezt kissé túlzásnak érzem, ez inkább anyagi bőségre utalhat, ami az udvar sajátja volt.

⁹ *Kunigamae* (口) gyök jelentése körbe zár. Nem összekeverendő a *kuchi* - száj gyökkel. (Hadamitzky 1980. 52)

¹⁰ Ne feledkezzünk meg arról, hogy az írásjegy a hivatalnok udvarára is vonatkozott. Azonban ennek mérete a városok megnövekedett zsúfoltságának következményeként idővel csökkent. A vagyonos nemesekre azonban ez nem vonatkozik. (Frederic 1974. 131)

¹¹ Széles körben elfogadott, hogy a *Sakuteiki* elsődleges szerzője *Tachibana no Toshitsuna* (1028-1094) volt, a korabeli Japán egyik leghatalmasabb, legnagyobb befolyással bíró családjának, a *Tachibana* klánnak a tagja. Vagyonos nemesként bejárása volt minden kertbe, közvetlen tudást szerezhetett a kertépítés mikéntjéről, folyamatáról. (Takei & Keane 2008. 19)

¹² Suttacentral DN27 Aggaññasutta [Online]

¹³ Vāssethā és barátja Bhāradvāja bráhmínnek születtek. Miután beléptek a szanghába, más bráhmínok kigúnyolták és becsmérelték őket ezért a lépésért. „A Bráhmín kaszt a legmagasabb kaszt, a többi kaszt hitvány, a bráhmín kaszt fényes, a többi kaszt sötét, a bráhmínok megtisztultak a többiek nem...”

dolgok, a dolgokhoz való viszonyulások. A lények kezdetben „tudatból-teremtettek, derűvel táplálkoznak, önmagukban fénylők és a léghen mozgó és tündöklők”. Azonban mohóságtól hajtva megkóstolják a földet, majd a kúszónövényeket.¹⁴ A leírás egy részénél a lények táplálkozása az alábbiak szerint van leírva:

„Aztán, miután a kúszónövények eltűntek, rizs tűnt fel a szabad területeken, héjtól és rizsportól mentesen, illatosan és fényesen. És amit este vacsorára leszedtek, az reggelre újra nőtt és beérett, és amit reggel szedtek reggelire, az újra nőtt és beérett estére úgy, hogy nyoma sem maradt az aratásnak. A lények szedték és ették a rizst nagyon hosszú időn keresztül...”

Azonban egy nap egy lusta lény kitalálta, hogy nem fog naponta kétszer kimenni ételért, és ezért egyszer ment ki, de két adagot hozott vissza, reggelre és estére is. Mások látván ezt hasonlóképpen cselekedtek. Elraktározta a rizst kettő, négy, nyolc napra. És mivel így tettek, „rizspor és héj kezdte beburkolni a magot, és ahol learatták, ott nem nőtt újra azonnal”. Látván, hogy mit tettek, az alábbiak szerint döntöttek:

„Így most osszuk fel a rizst körülhatárolt területekre. És így cselekedtek.” A történet további részében szó esik a kapzsiságról, a másik földjén termő gyümölcsök elvételéről, a hazugságról, mikor a lény megígéri, hogy többet nem teszi ezt, és így tovább.

Ebben a történetben körvonalazódik egyfajta ökológiai szemlélet is. Noha nem gondolom, hogy ha leszedek egy almát, másnapra új terem, azonban ez a fajta mértékletesség, ami itt megjelenik, iránymutató lehetne számunkra is. Míg az „édenkerti” viszonyok között az embernek nem volt dolga, ezzel szemben a körülhatárolt területen fáradtságos munkával kell a napi betevőt megtermelnie.¹⁵

Ezzel szemben a díszkertekben megpihenő ember az édenkert¹⁶ egyfajta illúzióját élheti át egy olyan elzárt közegben, ami szembe van állítva az éden megközelíthetlenségével. A díszkert számunkra többnyire perzsa, babilóniai és jeruzsálemi hivatkozásokból ismert.¹⁷ Királyi, uralkodói kertek ezek, elkerített parkokkal.

---

¹⁴ Van némi hasonlóság a bibliai édenkertben történetekkel, a kiűzetés utáni állapottal: „Töviset és bogácskórót teremjen tenéked; s egyed a mezőnek fűvét.” (Szent Biblia 2013. M1. 3.18 [Online])

¹⁵ Szent Biblia 2013. M1. 3.17

¹⁶ Kezdetben az édenkert fogalma nem egy körülhatárolt kertre, mint inkább egy földrajzi területre vonatkozott. (Géczi 1999. 221)

¹⁷ Ibid. 224

Ugyanakkor látható, hogy az említett szuttában a „körülhatárolt kert” fogalma az édeni állapotok elhagyása után jelenik meg. De nem kitüntetett kert ez, sőt elmondható, hogy csak a későbbi mahájána szútrákban jelennek meg azok a helyek¹⁸, amik idealisztikus módon egy természeti térségbe helyezik a megvilágosodásra törekvő embert.

1.2 Kert a tájban, táj a kertben

Egy terület pusztá elkerítése, körül zárása eredményez kertet? Ha az így létrejött zárt térben nincs (még) növény, akkor az kert, vagy sem? Ezt a kérdést a „táj” szó vizsgálatával járom körül, mivel feltételezem, hogy az adott terület elkerítése egy a tájból és nem pusztán a földből kiragadott területet jelöl.

A Magyar Értelmező Kéziszótár szerint a „táj” földrajza, növényzete, stb. alapján egységes v. összefüggő (kisebb) területre utal. A körülöttünk látható természetre (dombos táj, téli táj). Második jelentése a környékre, tájakra vonatkozik, ami a kisebb területektől a beláthatatlan térségekig is terjedhet (háza tája; a világ minden táján). Használjuk még a test részeinek a kifejezésére is (a szív tája).¹⁹

A Czuczor-Fogarasi szótárban a „táj” szó elsődleges jelentése: bizonyos középpont körül némi távolságban elterjedő, vagy fekvő helyiség, térség, szomszédság, környék. (ház tája; a Balaton tája; szívnek tája). Ezen felül egy olyan különvett vidékre, térségre, földrészre is használható, amire összefüggő egészként tekintünk (kies, szép, regényes táj). A „táj” szó gyöke a TA v. TÁ, ami bizonyos ponttól való távolodást jelent. Eszerint a táj nem más, mint bizonyos távolságig terjedő helyiség, térség.²⁰ Érdekes, hogy itt nem jelenik meg maga a szemlélő, hanem tőle függetlenül, vagyis inkább a szemlélődési folyamat és annak közvetlen látványától függetlenül írja le a táj fogalmát.

Az Oxford Advanced Learner’s Dictionary szerint²¹ a *landscape*²² fogalmába minden beletartozik, ami láthatóvá válik, ha az ember körülnéz egy nagy kiterjedésű földterületen, vagy vidéken. Külön kiemeli, hogy a fák és a mezők mellett a városi és ipari területek is ide tartoznak.

---

¹⁸ A mahájána szútrákban szó van többféle világról, mindegyikben egy-egy buddhával. Ezeket hívják „buddha mezőknek” vagy „tisza földeknek”, ahol túlradó fényben, burjánzó kertekben a fákon ékkövek gyümölcse terem, a madarak a dharmát éneklék... (Lopez 2001. 64)

¹⁹ Pusztai 2003.

²⁰ Czuczor, Fogarasi 1874. 6. kötet 17

²¹ Hornby 2005. 862

²² A Merriam Webster [Online] szerint a szó első ismert használata 1773. évre vezethető vissza.

A *landscape* szó a LENDH gyökre vezethető vissza, melynek jelentése: „szabad” föld.²³ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a *land* szó kizárólag a földre vonatkozik, így a *landscape* fogalmához, noha a szemlélt terület részét képezi az égbolt, és esetleg az óceán, első sorban csak a földön található látvány kapcsolódik.

A modern japán nyelvben két irányból közelítem meg a tájat. Az egyik a *kei* (景)²⁴, ami látványt jelent, a másik pedig a *kaze* (風)²⁵, aminek a jelentése szél. A *látvány* szó a nap *hi* (日), illetve a főváros *kyō* (京) - melynek másodlagos és régies jelentése *magas domb* - összetételekből jött létre. A város „kiterjedtsége” (többnyire magas dombon, a környezeti csapásoktól védetten) a későbbi szóösszetételekben elsődleges jelentéssé vált.²⁶ Olyan kiterjedt látványról van szó, ami fényes nappal érhető el. A *keshiki* (景色), aminek a jelentése táj, az előbb említett *látvány* és a *szín iro* (色)²⁷ szóösszetételből alakult ki. A *szín* szót a színek mellett olyan összetételekben is használják, ami arckifejezésekre utal. Azonban a *szín* szó különös szexualitást is hordoz magában. Eredeti jelentése a szexuális együttlétre, nemi vágyra utalt.²⁸ Ugyanakkor nem mellékesen a buddhista terminológiában az érzékszerveinkkel tapasztalható világ dolgait (*rūpa*)²⁹ is ezzel az írásjeggyel fejezik ki. Ebben az értelemben kijelenthetjük, hogy a színvilág, mely a látványhoz kötődik, esztétikai élményt vált ki. A táj, mely így élénk tárul, egyben kívánatosá is válik.

A második szó, amit megemlíthetünk a *fūkei* (風景), melynek jelentése táj, vidék, látvány. A *風* szó elsődleges jelentése szél, és az eredetét kutatva kizárólag légmozgásra utaló jelentést találtam.³⁰ Csak a hetedik jelentéscsoport utal szóösszetételekben egyfajta (gyönyörű) helyre.

---

²³ A gyök „open land” jelentése pontosan a zárt kertek ellentéte, mely nyitottságával egyfajta szabadságérzetet is sugall. (Wattkins 2011. [Online])

²⁴ Halpern 1993. 1132

²⁵ Ibid. 1371

²⁶ Howel 2016. [Online]

²⁷ Halpern 1993. 906

²⁸ 巴 a földön fekvő, elterülő embert jelent, melyre rákerül egy másik alak 色. A szexuális együttlétből, szerelemből, szeretőből kialakul az ember látványa, mely a szexualitást stimulálja. A látvány minél színesebb, annál kívánatosabb. (Howel 2016. [Online])

²⁹ A PTS Pali-English Dictionary szerint elsődleges jelentése: forma, alak, megjelenés. A *rūpa* szóösszetételben a *nāmarūpa* (név és forma) kifejezésben szerepel, hindu eredetű, azonban a buddhizmusban is fontos szerepet tölt be. A függő keletkezésben (Suttacentral SN 12.2 *Vibhaṅgasutta* [Online]) Buddha az alábbi módon beszél róla: „Az érzést, az érzékelést, a készletést, az érintkezést és a figyelmet hívjuk névnek. A négy alapelemet és a négy alapelemből létrejött alakzatokat hívjuk formának. Ezt a név-és-formát hívjuk név-és-formának.”

³⁰ A 虫 írásjegy egy támadásra készülő épp felemelkedő kígyó (vipera) képét vetíti elénk, de idővel a bogarakat, gilisztákat, rovarokat magába foglaló 蟲 írásjegy rövidebb, egyszerűbb alakjaként kezdték használni. A bogarakat, gilisztákat körülvevő 凡 írásjegy eredetileg egy olyan hosszú ruhára vonatkozott, ami nagymértékben betérít valamit. A következő képi magyarázat született ebből: „a madár kitarja szárnyát és csapkodni kezd, a szélrohamtól a rovarok fel-alá járnak izgalmukban.” (Howel 2016. [Online])

A „szeles látvány” szó szerinti fordítása az etimológiai vizsgálat után rámutat a táj egyfajta mozgalmasságára, mely étellel teli. A tájfun (台風)³¹ kiszámíthatatlan módon csap le a japán szigetvilág lakóira. Így a szél, mely a táj egészét képes átformálni, épületeket megnyirbálni, egybeforrhatott az utána kialakult látvány fogalmával. Így válhatott a szél ereje által megkomponált látvány tájjá.

A vizsgált nyelvekben az látszik, hogy a táj első sorban a látható, körülírható, egységes képbe foglalható természeti képre vonatkozik, amit a tájat szemlélő ír le a látvány alapján. Ez a látvány szubjektív módon tartalmazhat minőségi jelzőket, esztétikai jelleggel, de ezek a látványhoz képest másodlagosak. A magyar nyelvben másik jelentése jellegtelen, hozzávetőleges térbeli elhelyezkedést fejez ki nem leíró módon. Elgondolkodtató a „táj” szóhoz kapcsolódó távolodás fogalma. Mai szóhasználatnál élve a tájat mindig egy bizonyos távolságból tudom csak szemlélni, minél távolabbról nézem, annál nagyobb területet vagyok képes szemmel befogni, nagyobb egységeket, összefüggéseket felfedni. Ha belépek a tájba, abban a pillanatban elveszti táj jellegét, hiszen szemlélőként nem lesz rálátásom a korábban szemlélt egységekre, összefüggésekre. Onnantól kezdve nem a közvetlen tér viselkedik számomra tájként, hanem ismét egy távolban látható addig számomra ismeretlen egység. Így válik a táj egy folytonosan elérhetetlen látvánnyá és egyben térré is, melyre valamilyen oknál fogva óhatatlanul vágyunk.

Az ember az öt érzékszervével tapasztalja a világot³², a közvetlenül belátható, hallható, tapintható³³, szagolható és ízlelhető dolgokon keresztül. A hatodik érzékszerv a tudat, annak tárgya pedig mindaz, ami benne megjelenik. A táj az éppen ebben a pillanatban a szem által közvetlenül látható forma (alak), aminek mérete annyiban korlátozott, hogy a látottnál többet a szem már saját és egyéb akadályok miatt nem képes észrevenni. Így mikor általános módon a természetről van szó, az a szemlélő számára leginkább kiterjedt formában közvetlenül ebben a táj képében jelenik meg. A Czuczor-Fogarasi féle tájértelmezés nem a szemlélőt helyezi a középpontba, azonban ha így teszünk, a legszűkebb értelemben vett távolságból kiindulva addig, ameddig a szem ellát, tájról beszélhetünk. Ebből az következik, hogy a kert határainak

---

³¹ Jelentése: „magas” szél, hurrikán (Halpern 1993. 1371) Olyannyira a japán élet részévé vált, hogy ha évszakokról van szó, akkor valójában nem 4 évszokról beszélhetünk, hanem hatról. Tavasz, nyár, ősz, tél, esős évszak, tájfunos évszak. (Kawazoe & Kuwabara 1972. 31-74)

³² „Ahogy a gyermek cseperedik és képességei kifejlődnek, gyönyörűségét leli az öt élvezeti minőségben: a látással, hallással, szaglással, ízleléssel és tapintással megismerhető, vágyott, kívánatos, kellemes, jóleső, élvezetes, gyönyörködtető formákban, hangokban, szagokban, ízekben és érintésekben.” (Suttacentral MN 38. *Mahātañhāsañkhasuttam* [Online])

³³ Itt a különféle testérintéseket is értem.

meghúzása, a kert elkerítése csak a tájból lehetséges. Így helyezzük a kertet a tájba, vagyis inkább így vágunk ki a tájból egy szeletet, melyet aztán kitüntetett figyelemmel védünk és művelünk. Ezzel szemben a japán kerttípusokat vizsgálva láthatóvá válik, hogy több kert ténylegesen egy adott táj kicsinyített mintájára épült. Fontos kiemelni, hogy a japánkertek alapelve a miniatürizálás.³⁴ A Japánban meghonosodott kerttípusok kínai gyökerei között találhatunk pl. olyan udvari kerteket, melyek egy híres földrajzi vagy mitikus helyet ábrázoltak, mutattak be.³⁵ De említésre méltó a *kölcsönvett táj* 借景 ³⁶ (*sakkei*)³⁷ típusú kert is. A kevés növény, bokor csak keretet szolgáltat a háttérben elnyúló hegyek és erdők panorámájához. Ez a kert kilátó, mely elfeledteti a kert természetből „kiszakított” voltát. A táj így lekicsinyítve, vagy teljes pompájában képes a kert részévé válni. A nyugaton elterjedt díszkertek pedig az édenkert harmóniáját kívánják megvalósítani, rekonstruálni a teret egyfajta táj formájában, ami a mennyei javak kifejezésének terepe.^{38,39} A tájra jellemző távolodó mozgás alábbhagy, elkezd felénk közeledni, melynek következményeként a táj az elkerített kertben válik végképp elérhetővé, megragadhatóvá.

2. A japánkertek szellemi háttere

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy a nyugaton széles körben ismert japánkertek milyen mértékben merítették a *shintō* (神道)⁴⁰ vallás és az azt megelőző korok „értékkészletéből”, azaz a buddhizmus megjelenése döntően átformálta-e az ősi japán kertszemléletet vagy csak a kifejezésre volt hatással.

A buddhizmus 6. századi megjelenésével⁴¹ egy időben kezdett elterjedni Japánban az írásbeliség a kínai írásjegyek használatával. Ebből következik, hogy a buddhizmus, ami a szentiratokat és filozófiát illeti, közel 1000 éves előnnyel lépett be az országba. Azonban az ilyenkor megszokottal ellentétben nem söpörte le a *shintō*t a színről. Ekkor kapott nevet⁴² a

---

³⁴ Young 2005. 28

³⁵ Hunt 2012. 13

³⁶ A *sakkei* nyers fordításban „kölcsön látványt” jelent.

³⁷ Young 2005. 29

³⁸ Géczi 1999. 225

³⁹ Érdekeség, hogy a sumérok szerint az éden az maga a pusztaság, sztyeppe. (Géczi uo.) A messzeség, idegenség, megismerhetetlenség érzetei kapcsolódnak hozzá, azonban ebben az értelemben elgondolkodtató, hogy esetleg a lemondás, az otthontalanságba távozás mennyiben jelenthette az édenbe való vágyakozást a kor emberének.

⁴⁰ *Shintō* vagy másképp: *kami no michi* (神道) az istenek útja. A *kamik* a japán eredetű *shintō* vallásban a tisztelet tárgyai, amelyek az európai felfogástól eltérően istenek, szellemek, az ősök lelkei egyaránt lehetnek.

⁴¹ I.u. 538-ban egy koreai király Buddha képet, szútrákat és feltehetőleg egy szerzetest küldött Japánba. (Craig 2010. 10)

⁴² *shintō* (神道) – A kínaiak különféle szellemi utakat jelöltek az út, *dō* (道) és a 教 (*kyō*) írásjeggyel, mely elnevezéseket átvették a japánok is. Pl. *butsudō* (仏道) – Buddha útja, buddhizmus; *dōkyō* (道教) – Az út tanítása,

kínai „utak” mintájára, ezzel is megkülönböztetve minden mástól. A buddhizmus megjelenése, a rituálék, a meditáció, és elmélet nagyban hozzájárult⁴³ ahhoz, hogy a japánok tisztábban lássák saját magukat és önnön mozgatórugóikat.⁴⁴

3.1 A *Shintō* előtt

A *shintō* előtti⁴⁵ korok vallásosságáról⁴⁶, a kor kultúrájáról, kertjeiről nem sok tudomásunk van, többnyire a 8. század elején született krónikákból, a korabeli kínai történeti leírásokból⁴⁷, archeológiai leletekből tudunk közvetett módon rávilágítani, hogy milyen lehetett.

A Japanese Historical Text Initiative⁴⁸ segítségével meg fogom vizsgálni, hogy a *Kojiki* (古事記)⁴⁹ és a *Nihon Shoki* (日本書紀)⁵⁰ milyen történeti keretben hivatkozik a kertre, tágabb értelemben a természetre, hogy képet kaphassunk a korabeli kertekről, az ember természethez fűződő viszonyáról. A következő szavakat használom a keresésnél⁵¹: természet, kert, tó⁵².

---

taoizmus. *kirisutokyō* (キリスト教) – Krisztus tanítása, kereszténység. A legutolsó példán látható, hogy nem minden vallás út. A *dō* (道) praxisra, gyakorlatra utal, gondoljunk csak a harcművészetekre, pl. *aikido* (合気道), a teaceremóniára, ami a *chadō* (茶道), a kalligráfiára, ami a *shodō* (書道), vagy a virágrendezésre, ami a *kadō* (華道), míg a *kyō* (教) kifejezetten a doktrinális tanításra vonatkozik. A buddhizmus másik elterjedt elnevezése a praxis mellett a *bukkyō* (仏教), ami Buddha tanítását jelenti.

⁴³ Kasulis 2004: 93

⁴⁴ A Nara korban (710-794) a buddhizmus bevezetésekor nem az ember lelkének megmentése volt a középpontban, hanem inkább a japánok törzsi szemléletének megerősítése. (Nakamura 1964. 457) Ahhoz hasonlóan, ahogy a korabeli uralkodó nemesek beházasodása a császári családba is a politikai irányítás megtartásáról szólt. (Henshall 2012. 17)

⁴⁵ A *shintō* szó „létrejött” nem azt jelenti, hogy előtte nem volt „*shintō*”. Itt többnyire arról van szó, hogy csupán meg lett nevezve az addig folytatott „vallásgyakorlat”.

⁴⁶ Fontos kérdés, hogy vajon amit megtudhatunk a korabeli ember vallásosságáról, az mennyiben fedti a valóságot? Kasulis interjúk sorozatából és egy UNESCO által készített felmérésből vezette le, hogy a jelenlegi nyugati felfogásban értett vallásosság nem azonos azzal, ahogy azt a japánok megélik. (Kasulis 2004. 27)

⁴⁷ A korabeli Japánról szóló legkorábbi írás a Wei Királyság történetét leíró szövegben (*Wei Chih*) található, melyben a 3. századi Japánba kapunk bepillantást. (Ryusaku 1951. 8-16)

⁴⁸ A JHTI a UC Berkeley egyetem által fenntartott és fejlesztett online adatbázis, mely az elmúlt 1200 év eredeti japán szövegeit tartalmazza kereshető formában, angol fordítással.

⁴⁹ „Régi dolgok megörökítése”; a legelső japán krónika, amely császári rendeletre készült i.sz. 712-ben. (Gy. Horváth 1999, 148)

⁵⁰ „Japán krónikája”, a második legrégebbi krónika, amelyet i.sz. 720-ban fejeztek be. I.sz. 681 táján kezdődtek a munkálatok vele. Hivatalos neve: *Nihongi* (Gy. Horváth: 1999. 181)

⁵¹ Angolul és a vonatkozó japán írásjegyek használatával folytatom a keresést.

⁵² *ike* (池) – tavacska, (mesterséges) tó. A kínai hatás egyik eleme a tó jelenléte a kertben. (Ferenczy 1992. 27.) Ennek megjelenése, ember általi „készítése” is a kertfejlődés részét képezi.

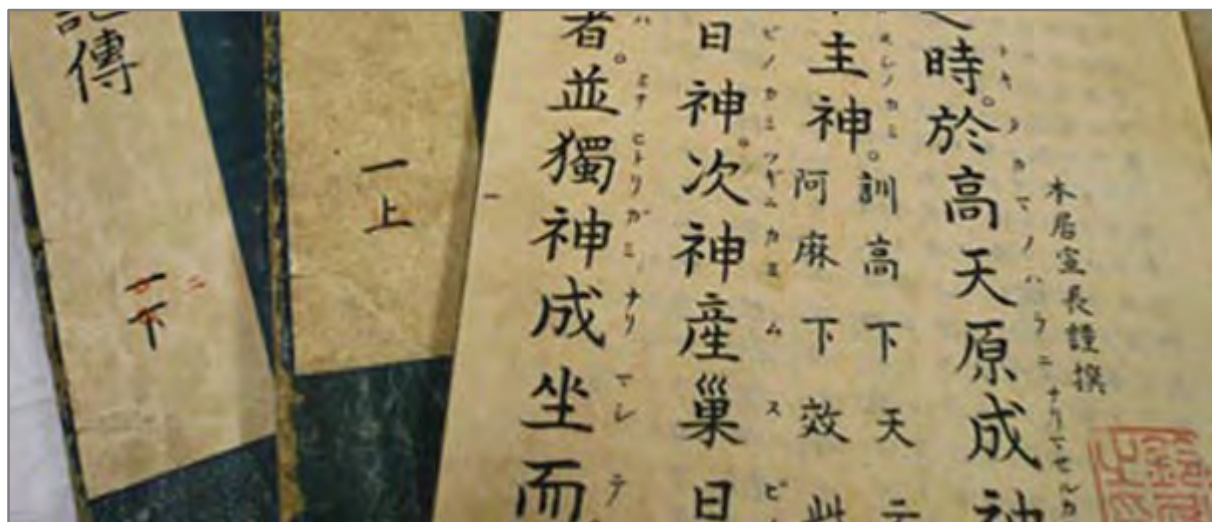
3.1.1 Kojiki

A *Kojiki* első kötete a japán teremtésmítoszt írja le, a másik kettő kötet pedig a történelmi eseményeket és adatokat *Jimmu*⁵³ császár uralkodásától a i.sz. 7. század elejéig.

Természet

Az i.sz. 4. századból olvashatunk természeti leírást verses formában (a keresőszó itt a „hegy” volt⁵⁴):

„Az úton, a hegyen a hágó tetején állt és ezt énekelte: A völgyekben; itt és ott; A hegyek között; A *Kusaka-Be* és a *Peguri* hegyek ezen oldalán; Áll egy virágzó; széles levelű óriás tölgyfa. Lábánál egymásba fonódnak a bambuszok.”⁵⁵

1. kép - *Kojiki*

Kert

A i.sz. 2. századi leírásokban egy kavicsos terület van megemlítve, ahol vallási, szertartásos cselekmény zajlik:

⁵³ A legendás első császár, a Napistennő, *Amaterasu* ükunokája, a *Kojiki* szerint i.e. 660-585-ig uralkodott. (Gy. Horváth 1999. 47)

⁵⁴ Mivel ténylegesen nem találtam a természet (nature) szóra használható találatot, próbáltam olyan természeti képre keresni, ami közel áll a természet leírásához és kapcsolódik is a témámhoz.

⁵⁵ 3. könyv 128. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 30. oldal 13. bekezdés [Online])

„Az uralkodó a *koto*⁵⁶ hangszerrel játszott, *Opo-Omi Takesi-Uti-No-Sukune* pedig egy szertartásos helyen⁵⁷ tartózkodott, ahol az istenek akaratát kutatta.”⁵⁸

A 4. században a kert írásjegye már tágabb, parkszerű térben⁵⁹ jelenik meg:

„Már reggel van. Ki kellene jönnie vadászni.”⁶⁰

Tó

Az i.e. 2. századról szóló leírásokban uralkodói sírhelyek körül használták a tavat, ami egyben utalás is a japán kozmológia egyik legfontosabb mítoszára, a japán szigetek eredetére, és a szigetekre „leköltözött” istenekre.⁶¹

„Sírhelye a domb tetején található a *Turugi* tó közepén.”⁶²

Az 1. században tavakon csónakázó („kikapcsolódó”) hercegről van képünk:

„...a japán cédrusfából készült csónakot felvitték *Yamatō*ba az *Itisi* és a *Karu* tavakhoz csónakázáshoz; a herceget odavitték, hogy jól érezze magát.”⁶³

A 2. században a tavak mellé bambuszokat ültettek:

„A *Sakate* tavat is elkészítették és bambuszt ültettek a partjára.”⁶⁴

Különös, hogy a korábban említett *Turugi* tó elkészítéséről az i.u. 3. században is szó esik:

„A *Turugi* tó elkészült.”⁶⁵

Ha feltételezzük, hogy a szerző konzisztens módon dolgozott, akkor vagy egy létező helyen lévő tó felújításáról lehet szó vagy egy értékkel bíró tó más helyszínen való újraélesztéséről.

Ugyanekkor több más tavat és csatornát is építettek:

---

⁵⁶ Hagyományos japán húros, pengetős hangszer, a citerák családjába tartozik.

⁵⁷ *suna-niwa* (沙庭) homokos, kavicsos kert (udvar, terület)

⁵⁸ 2. könyv 92. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 60. oldal 6. bekezdés [Online]) Ugyanez a hely a következő fejezetben is meg van említve: 93. fejezet (61. oldal 5. bekezdés [Online])

⁵⁹ *ryō-niwa* (獵庭) vadaspark (az első írásjegy vadászatot jelent)

⁶⁰ 3. könyv 126. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 28. oldal 4. bekezdés [Online])

⁶¹ Henshall 2012. 5

⁶² 2. könyv 62. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 21. oldal 4. bekezdés [Online])

⁶³ 2. könyv 73. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 38. oldal 2. bekezdés [Online])

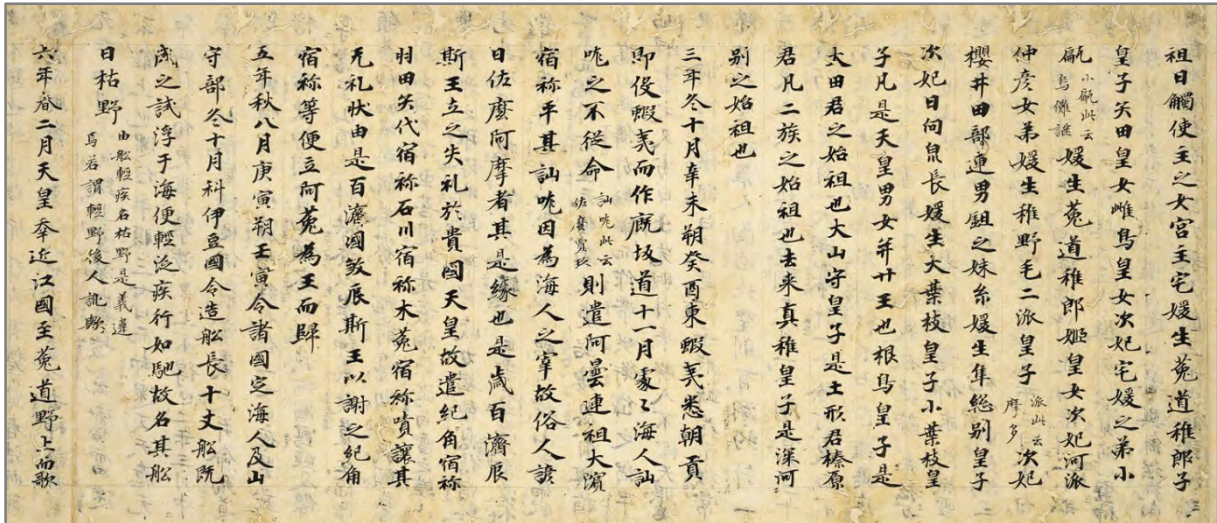
⁶⁴ 2. könyv 78. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 45. oldal 9. bekezdés [Online])

⁶⁵ 2. könyv 104. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 74. oldal 5. bekezdés [Online])

„A Wani és a Yosami tó elkészült és a Nanipa csatorna ki lett ásva, hogy összeköttetés legyen a tengerrel.”⁶⁶

3.1.2 Nihon Shoki

Első egysége a japán teremtésmítoszt írja le, a 30 kötet további része pedig a történelmet a 7. század végéig.

2. kép - Nihon Shoki

Természet

A találatok között többnyire az emberi természetre utaló⁶⁷ fordításokat és a természet⁶⁸ (menny és föld; világegyetem) erejére való utalásokat találtam.

A 6. században azonban egy koreai (*Peakche*) bevándorló elmondása szerint:

„Azon kívül, van egy apró tehetségem, képes vagyok a dombok és hegyek formáit létrehozni. Ha megtartotok és használtok engem, az az ország javára válna...

...A leírások szerint végül a (*Suiko*) császárnő déli udvarában létrehozta a *Sumero* hegyet és a *Wu* hidat.”⁶⁹

Kert

⁶⁶ 3. könyv 109. fejezet (JHTI – *Kojiki* – 2. oldal 7. bekezdés [Online])

⁶⁷ *sei* (性) - Például az 1. fejezet: Az Istenek kora - 48. old. 1. bekezdés: „mindkét Mikoto természeténél fogva okos és gyönyörű volt”; 81. oldal 1. bekezdés: „heves természetéből adódóan”; 19. fejezet: *Kinmei Tenno* - 1095. oldal 2. bekezdés: „a szolgálok természetüknél fogva ostobák”. (JHTI – *Nihon Shoki* [Online])

⁶⁸ *kenkon* (乾坤) - Például 22. fejezet: *Suiko Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 1289. oldal 2. bekezdés [Online])

⁶⁹ 22. fejezet: *Suiko Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 1307. oldal 2. bekezdés [Online])

A kertről az 5. század közepéről szóló történeti leírások tesznek először említést: ⁷⁰

„...a császárné⁷¹ otthon tartózkodott az édesanyjával, egyedül sétált a kertben⁷²... A *Tsuke* föld császári udvari szolgálja arra lovagolt. A férfi átnézett a sövényen és gúnyosan megszólította a császárnét: - Milyen nagyszerű kertész⁷³ ön. Majd így folytatta: - Kérem hölgyem, hadd legyen nekem is egy olyan orchideám⁷⁴.”

A lovas megjegyzése egy olyan értékítéletre utal, ami alapján mérhető egy kert állapota. A gúnyos odaszólás szintiszta szarkazmus, amiből az következik, hogy noha korábban a császári udvar írásjegye (延) bőségre utalt, a példánkban szereplő udvarban található kert, a lovas értékelése alapján ezzel szöges ellentétben állhatott.⁷⁵

A 7. század végéről az alábbi szöveg maradt fent:⁷⁶

„Ebben az évben szándékoztak felépíteni a fővárost *Nihikinél*, és emiatt felhagytak a környékbeli közösségi és magántulajdonban lévő rizsföldek és kertek⁷⁷ művelésével⁷⁸, hogy pusztaság legyen a helyükön. A főváros végül nem ott épült fel.”

Az írásjegyek alapján az alábbi területekről beszélhetünk: parcellázott rizstermesztésre használt illetve elkerített magántulajdonban lévő földterület. Ha a művelés inkább termesztés, akkor feltételezhetjük, hogy az elkerített kertek többségében konyhakertek, illetve gyümölcsöskertek lehettek.

Tó

⁷⁰ 13. fejezet: *Ingio-Anko Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 760. oldal 1. bekezdés [Online])

⁷¹ Williams szerint *Oshisaka no Onakatsu* itt még „csak” hercegnő volt. Később, mikor császárné lett, ég és földön kerestette a lovas, hogy elégtételt vegyen. (Williams 2003. 89)

⁷² *sono* (苑) - körbekerített füves (virágos, fás) területet jelöl. A korábban említett *sono* (園) másik formája.

⁷³ *saku sono* (作園) – a *saku* jelentése nő, virágzik; a *sono* jelentése kert. De mivel a szövegben előtte lévő írásjegy a tehetségre *nō* (能) utal, ebben az esetben a kert kialakult, kialakított állapotának a bemutatása lehet a cél.

⁷⁴ *ran* (蘭) - orchidea

⁷⁵ Már csak azért valószínű ez, mert a lovas nem volt tisztában a nő rangjával. Úgy gondolta, hogy egy kertészhez beszél, ezért tekinthető beszéde őszintének. Egy hercegnőt rangján szólított volna, és mivel később a császárné halállal fenyegette a személyes kihallgatás során, elmondható, hogy ez a fajta nem visszafogott véleménynyilvánítás az uralkodói családdal szemben egy császári udvaroncnak egyáltalán nem volt megengedett. (Williams 2003. 149)

⁷⁶ 29. fejezet: *Temmu Tenno* 2. rész (JHTI – *Nihon Shoki* – 1734. oldal 2. bekezdés [Online])

⁷⁷ *denen* (田園) írásjegyek önálló jelentése a rizsföld és a kert. (Halpern 1999. 1389) Szóösszetételben viszont vonatkozhat a vidékre, illetve összességében a megművelt földekre.

⁷⁸ A fordítás a rizsföldeken és kertekben végzett munka abbahagyásáról szól. Tehát ilyen értelemben a művelés az ételek (zöldség, gyümölcs) termesztésére utal. (限内田園者)

Tavakról és folyókról, a mezőgazdaságban való felhasználásukról i.e. 1. század történeteiben találunk először hivatkozásokat:

„A mezőgazdaság nagyszerű alapja a Birodalomnak. Azon múlik az ember létezése. *Kahachiban* a *Sayamai Hanida* vize jelenleg kevés, ezért annak a tartománynak a parasztjai kevesebbet gazdálkodnak. Ezért nyissák meg a bőséges tavakat és folyókat, hogy fejlődjön az ember gazdasága.,”⁷⁹

Ugyanitt folytatódik:

„Tél, 10. hónap. A *Yosima* tó elkészült.⁸⁰ 11. hónap. A *Karusaka* és a *Sakahori* tó elkészült.”⁸¹

Az i.sz. 1. század végéig a *Nihon Shoki* leírásokból úgy tűnik, hogy a tavak építése a történetleírások alapján kizárólag mezőgazdasági célokat szolgált, főleg, ha figyelembe vesszük a mértékeket:

„Ebben az évben több tartománynak meg lett parancsolva, hogy széles körben kezdjen el tavakat és csatornákat ásni, nyolcszázat, ha nem többet. Így lett kiemelt figyelem fordítva a gazdálkodásra.”⁸²

A 2. század közepén azonban egy másfajta tóhasználat jelenik meg:

„A császár ideiglenesen úgy intézte, hogy *Oto-hime* a *Kuguri* palotában tartózkodjon, ahol (a császár) elengedi a pontyot a tavacskába, hogy élvezze azok látványát reggel és este.”⁸³

A 2. század végén már kifejezett udvari időtöltés volt a tavak mellett időzni.⁸⁴

„Azt kívánjuk, hogy fogjanak be fehér madarakat és tartsák őket a tavacskánál a *misasagi*⁸⁵ környékén, így látva ezeket a madarakat, elvágódó érzéseink lenyugodnak.”

---

⁷⁹ 5. fejezet: *Sujin Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 394. oldal 2. bekezdés [Online])

⁸⁰ 5. fejezet: *Sujin Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 394. oldal 3. bekezdés [Online])

⁸¹ 5. fejezet: *Sujin Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 394. oldal 4. bekezdés [Online])

⁸² 6. fejezet: *Suinin Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 439. oldal 3. bekezdés [Online])

⁸³ 7. fejezet: *Keiko Tenno* (JHTI – *Nihon Shoki* – 455. oldal 1. bekezdés [Online])

⁸⁴ A történet szerint a jelenlegi császár apja meghalt, és isteni szelleme fehér madarak képében távozott a mennybe.

⁸⁵ *misasagi* jelentése: a császár sírja, sírdombja

3.1.3 Archeológia

Yayoi korszak (i.e. 400 – i.sz. 300)

A korszakot öntözéses rizstermesztés, bronz- és vaseszközök, és -fegyverek, üveg- és jádeékszerek, másodlagos temetkezés (a kiásott csontokat vörösre festve korszokba helyezték), illetve urnatemetkezés, a *Jomon* korhoz (i.e. 12000 – 400) hasonló zsúpfedelű veremházak, praktikusabb, de a *Jomon* korban készíttetekhez képest dísztelenebb, egyszerűbb agyagedények, rituális bronztükrök és *dōtaku* (銅鐸)⁸⁶ jellemzik.⁸⁷ Sokan megkérdőjelezzik, hogy kizárólag bevándorlók hozadéka a korszakban megjelent technikai vívmányok viszonylag gyors megjelenése. Azonban az magáért beszél, hogy becslések szerint közel 1.8 millió bevándorló érkezett ez idő alatt a félszigeten zajló háborúk miatt a szigetországba.⁸⁸

3. kép - Yayoi kori agyagkancsó

Jonokoshi Iseki

1991-ben feltárt kanyargó patakokkal átszelt területet a 4. század vége és az 5. század közepe között építették, mielőtt a buddhizmus a szigetországra érkezett. A három kanyargó patakmedret sziklákkal és kavicsokkal terelték a finomlejtésű talajon, hogy végül a három különböző forrásból eredő vízfolyás eggyé váljon.⁸⁹ Az egész terület egyfajta szertartásos vízimádatról (tiszteletről) tanúskodik, amire utalnak a feltárt kerámiák és a fából készült

⁸⁶ 10-130cm magas rituális bronzcsengő, amelyekből több mint 400 került elő országszerte. Öntött mintáik embereket, állatokat, vadászjeleneteket, rizsfeldolgozást ábrázolnak. (Gy. Horváth 1999. 45)

⁸⁷ Gy. Horváth 1999. 114

⁸⁸ Farris 1998. 109

⁸⁹ NNRICPAC 2009. 8

eszközök mellett bizonyos sziklakövek, járókövek elhelyezése a patakok teraszainak mentén és sarkaiban.⁹⁰

4. kép - *Jonokoshi Iseki*, 4-5. század

A történelmi krónikák vizsgálata során az is kiderült számomra, hogy a tényleges szavakra való keresés a téma kutatása szempontjából kezdeti lépésnek számít. A JHTI használata során kiemelten fontosnak tartom, hogy az angol fordítás mellett az eredeti japán szöveget is párhuzamosan tanulmányozzuk, mivel az angol ebben az esetben csak belépő lehet a megértéshez. A legjobb példa erre, amikor az angol fordításban „szertartásos helyről” van szó, addig a japán írásjegyek egy kavicsos, köves hely képét vetítik elénk. Nem egy fordítása létezik a krónikáknak, és az eredeti szöveggel való munka során látható, a mások által feldolgozott eredeti szöveg jelentés szempontjából torzulhat. Ezt egy korábban említett példával szemléltetem:

„A *Nihon Shoki* szerint: Egy koreai ásott egy tavat *Suiko* császárnő kertjében, ahol aztán felállított egy követ, ami a Meru hegy mása volt.”⁹¹

Ezzel szemben a szöveg fordítása a JHTI angol szövege és a japán írásjegyek vizsgálata során így hangzik:

„Így aztán parancsba kapta, hogy készítsen egy hatalmas hegyformát és egy *Wu* hidat⁹² a déli udvarban.”

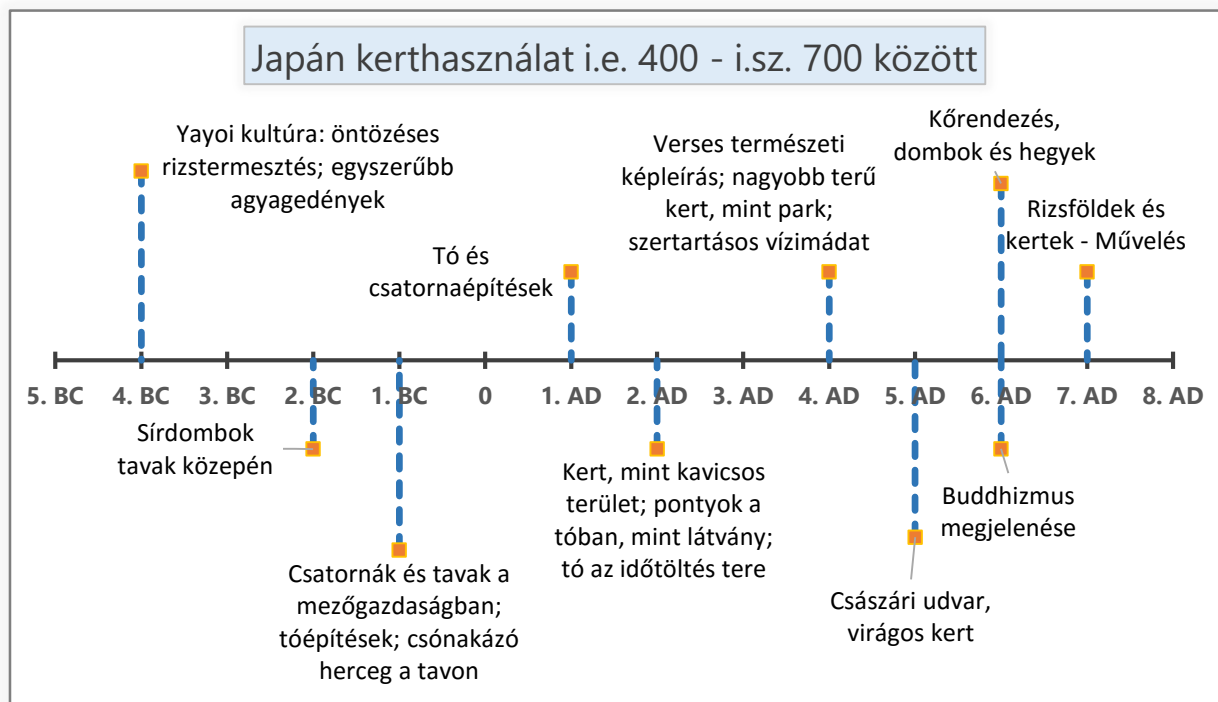
⁹⁰ Goto & Naka 2015. 19

⁹¹ Berthier 2000. 13

⁹² *kurehashi* (呉橋) – Wu híd; egy magas boltívű vörösre festett kínai stílusú híd

Látható, hogy az első szövegben a koreai ásott egy tavat, de a *Nihon Shoki* erről egy szót se szól! Meru hegy? Feltételezhető, hogy a szövegben a hegy egy tó közepére kerül egy szigetre, esetleg a híd pedig pont oda vezet? Ilyen és ehhez hasonló kérdésekkel lehet találkozni, ami további kutatási munkát igényel.

A *shintō* „megjelenése” előtti idővel foglalkozó japán írásos és archeológiai emlékek alapján az alábbi összefoglalás mutatja be közel sem teljes körűen a kertkultúra fejlődésének kezdeti szakaszait. Az írásos emlékek bizonyos esetekben következtetlenné tűnnek, és ahogy az archeológiai leletek rámutatnak, nem egyszer igen messze állnak az igazságtól.⁹³

1. ábra – Összefoglaló idővonal a kerthasználatról (i.e.400 – i.sz.700)

3.2 *Shintō*

Ahogy más vallásokra is igaz, a *shintō*t is átjárja a misztikum és a csodálat. Ahhoz, hogy értékelni tudjuk a rejtélyességét, valamilyen módon vissza kell hatnunk rá, a részévé kell válnunk. Tehát amikor szellemi szempontból valamilyen rejtéllyel találjuk szembe magunkat, az mindig együtt jár a megmagyarázhatatlanság érzetével és az arra való rácsodálkozás reakciójával. Van, hogy annyira elfoglaltak vagyunk, hogy mikor egy rózsza virágzik, nem vesszük észre, nem vesszünk tudomást az illatáról. Néha a rejtély maga a nem tudomásul vett jelen. Máskor viszont a hétköznapi tapasztaláson túlról érkeznek, olyan reakciót váltva ki

⁹³ Farris 1998. 120-122

belőlünk, ami nélkülözi a teljes megértést. A *shintō* szellemi kincsestára telis-tele van az ehhez hasonlatos titokzatossággal.⁹⁴

A *shintō* érzést, ami az embert átjárja a misztikum tapasztalása során, ahhoz lehetne hasonlítani, mikor turistaként először megpillantja a Niagara vízesést, vagy a Grand Kanyon végeláthatatlan szikláit. De a természet mellett az ember által létrehozott tárgyakra is igaz lehet ennek az érzésnek a megtapasztalása. A kínai nagyfal, a gízai piramisok, vagy akár a Gyémánt szútra 6. századi eredetijének megpillantása is válthat ki ilyen élményeket. Ugyanakkor a *shintō* érzés lehet kellemetlen is, pl. egy séta a falu temetőjében egy ködös, holdfényes éjszakán. Mindnyájan éltünk át ezekhez hasonló élményeket. A *shintō* szellemisége megtanít minket együtt élni velük, ahogy Kasulis írja, „otthon érezni magunkat bennük”, még akkor is, ha nem teljesen értjük az okokat.⁹⁵ Ebből az látszik, hogy a látvány által nyújtott élmény leírása másodlagos. Nem arról van szó, hogy nincsenek értékítéleteink a látványhoz kapcsolódóan vagy netán arról, hogy nem adunk hangot nekik. Egy olyan tapasztalásra hívja fel a figyelmet, melyben a kifejezés, a szó és az értelem nem játszik szerepet.

5. kép - Fukutoku Jinja szentély (Mebuki Inari)

---

⁹⁴ Kasulis 2004. 10.

⁹⁵ Ibid. 11.

A *torii* (鳥居)⁹⁶ jelöli a szentély helyét, bejáratát, ugyanakkor egyben méretükből adódóan felhívják a figyelmet valamire, amiről a hétköznapi rohanó életvitelünk során nem veszünk tudomást.

3.2.1 Kapcsolódás, hazatérés

Hogyan kapcsolódik a japán ember a természethez, milyen viszonyban áll vele?

A következőkben a *Futami*⁹⁷ szent sziklapár példáján fogom bemutatni a *shintō*ban jelen lévő belső és külső kapcsolatok lényegét. A *Futami* szent sziklapárt egy *shimenawa* (標縄)⁹⁸ köti össze, a nagyobbik sziklán van egy kis *torii*⁹⁹, míg ennek párja a parton található. A part mentén található békaábrázolások a hazatérés homonimái.¹⁰⁰ A *Futami* sziklái két dologra hívják fel a

6. kép - Az összeházasodott sziklák (*Meito Iwa*)

figyelmet. A bensőséges kapcsolatra, ami mindkét félt összeköti és a helyre, amit a *torii* és a *shimenawa* jelöl, melyet áthat egyfajta erő és áhítat.

⁹⁶ Jelentése: kapu; *shintō* szentélyek bejárata is egyben; a Fuji példáján keresztül láthatjuk, hogy hatalmas szakrális erő összpontosul azon a helyen, ahol a kapu található. Mikor az ember belefeledkezik a hétköznapi körforgásába, és elveszíti képességét az azon túli tapasztalásra, akkor gyakran az otthontalanság érzete merül fel. A kapuk a hazavezető utat mutatják meg.

⁹⁷ *meito iwa* (夫婦岩) férj-feleség szikla (Jisho [Online]) A Futami elnevezés a szomszédságában található Futami Okitama Szentély miatt terjedt el.

⁹⁸ Jelentése: „körbekerítő kötél”, egy olyan hánckötél, amit egyedi helymegjelölésre használnak. Egy olyan hely jelölésére, ahol a szakrális erő koncentráltan jelen van. Így teremtve meg a lehetőségét a *kamik* által belakott világhoz való kapcsolódásra. (Jisho [Online])

⁹⁹ A hánckötéssel együtt a kapu itt is a „könyvjelző” szerepét tölti be.

¹⁰⁰ A *kaeru* (蛙) jelentése béka. Ugyanúgy ejtjük, mint a hazatérni igét, ami a *kaeru* (帰る)

Kétféle kapcsolódásról, kapcsolatáról beszélhetünk általában: külső és belső kapcsolatáról. A külső kapcsolat lényege, hogy a kapcsolódás előtt egészként létező elemeket egy harmadik elemmel kötünk össze. Ha ez a harmadik elem megszűnik, a két elem kapcsolata megszűnik és újra különálló egészként lesznek jelen. Hasonlóan ahhoz, mikor két szikla közé egy függő hidat emelnek. Összeköti a két sziklát, de azok egészén nem változtat a híd megszűnése. Ezzel szemben a belső kapcsolatban lévő elemek nem függetlenek egymástól, hanem egymásra vannak utalva, ami az egységet illeti. Kiegészítik egymást.¹⁰¹

A *shintō* úgy tartja, hogy az emberek belső kapcsolatban állnak a *kami*kkal, enélkül a kapcsolat nélkül az emberek nem lennének olyanok, amilyenek. A másik oldalról a *kami* természeténél fogva függésben áll az anyagi világtól, ahogy a benne foglalt embertől is. Ha egy fa köré tekert *shimenawa* jelzi, hogy ott egy *kami* van jelen, az nem azt jelenti, hogy a *kami* belakja a fát, hiszen az kifejezetten külső kapcsolatra utalna. A *kami* ezzel szemben mindig is jelen volt a fában, ahogy a fa is a *kamiban*.¹⁰²

A fentieket tovább gondolva a *shintō*ban kétféle szellemi erőről beszélhetünk: *tama*¹⁰³ és *mono*¹⁰⁴. A *tama* leegyszerűsített jelentése arra vonatkozik, amikor a szellemi erő betölt egy anyagi dolgot, de eközben mindkettő megőrzi épségét, egységét. Ezt a fajta szellemi és anyagi kapcsolatot a homok és az óceán példájával lehet szemléltetni. A homok ott található minden egyes partra vetett hullámban, noha sosem oldódik fel a vízben. Egyik fél sem szenved el hiányt. Ezzel szemben, amikor a szellemi erő belső kapcsolatban áll az anyagi világgal, a *mono* szót használjuk. Ez a kapcsolat arra utal, hogy az anyagi világ mindig, mindenhol szellemi, de a szellemi világ a fizikai nélkül sosem létezne. Ezt a belső kapcsolatot az óceán és a só példáján keresztül lehet a legkönnyebben megérteni. A homokkal ellentétben a só feloldódik a vízben, melynek következményeként az óceán vize mindenhol sós lesz.

Emellett megemlíthetünk olyan eseményt is, ami valahogy felhívja magára a figyelmet és így okoz bennünk félelemmel vegyes áhítatot. Ez *tama*, egy olyan szellemi jelenlét, ami önálló egységgel bír.

---

¹⁰¹ Kasulis 2004. 14.

¹⁰² Ibid. 18.

¹⁰³ Más szavakkal: *tamashii*, *rei*, *kon*. Jelentése: emberi lélek, vagy valamilyen értékes tárgynak a lelke, mint például egy japán babának. (Picken 2011. 294)

¹⁰⁴ *Mono* egy ősi kifejezés, ami a „szellem” fogalmára utal. Elsődlegesen a „dolgot” szellemiségére vonatkozik. Azonban mai jelentésében ugyan „dolgot” jelent, régebben többnyire absztrakt módon akkor használták, mikor valaki tétovázott megnevezni a félelem és rettegés tárgyát. (ES [Online])

3.2.2 Ember és természet

Természetesség

A természetesség kétféle módon van jelen a japánok életében. Az ember és a természet között fennálló közeli kapcsolatként (belső kapcsolat), illetve egyfajta képességként, hogy természetesként hozzunk létre valamit. Az első kapcsolat a *kami* és a természet közötti viszonyból ered. A másodikból pedig az következik, ami kissé ellentmond a nyugati felfogásnak, hogy az emberi találékonyság is lehet természetes.¹⁰⁵ Ez figyelhető meg a *tatami*-nál¹⁰⁶ is, noha közel sem olyan, mintha kint lennénk a szabadban, de az érzetet, az illatokat valamilyen módon visszaadja.

Egyszerűség

Az egyszerűség értéke a természetesség *shintō* felfogásából fakad. A *shintō* papok öltözéke, vagy a szentély díszítése egyszerűséget áraszt, még a buddhista szertartásokhoz képest is. Ami természetes, az többnyire egyszerű. A legjobb módja, hogy valami természetes legyen, hogy az egyszerűsége törekszünk. Ha az egyszerűsége értéként tekintünk, akkor a természetesség fog megnyilvánulni a szakács, a kertész vagy az evőpálcika készítő kezei alatt.

7. kép - Épületek a Yayoi-korból (Yoshinogari Park)

¹⁰⁵ Kasulis 2004. 43.

¹⁰⁶ A *tatami* (畳) hagyományos japán stílusú házaknál használt padlóburkolati anyag. Az alapját hagyományosan rizsszalmából készítik. A ma ismert formája a *Heian* kor (794-1185) alatt kezdett elterjedni, különálló darabokként, többnyire vagyonosok körében. (KEJ)

A nagyobb városok létrejötte előtt a magánházak, vagy a földművelők házai igen egyszerű építmények voltak. Mindez könnyen érthető, ha a természeti erők általi igen gyakori pusztításokra gondolunk és arra, hogy ilyenkor a lehető leghamarabb és a lehető legkevesebb költséggel kellett ezeket romjaikból újjáépíteni.¹⁰⁷ Látható, hogy alapjaiban az egyszerűség a természet erejével szembeni hatékony életvitel velejárója.

Tisztaság

A tisztaság kiegészíti a természetességet és az egyszerűséget. Tisztaságot találunk a rizs fehérségében, a nem használt evőpálcikában, abban is, hogy nem keverjük össze a rizst más ételekkel, vagy abban, mikor levesszük a cipőnket, mielőtt a tatamira lépünk. Ezzel szemben tabunak számít pl. az evőpálcika beleállítása a rizsbe. A tiltott viselkedés, ami a társadalmi normákkal és renddel szembe megy, tisztátalansághoz, beszennyezettséghez vezet (*tsumi*)¹⁰⁸. A nyugati bűn felfogással ellentétben itt akkor is beszennyezheti magát az ember, ha nem szándékos (*kegare*).¹⁰⁹ Ha a korábban említett sós vizet beleöntöm egy pohár tiszta vízbe, a

8. kép - A Heian-kort idéző tisztító szertartás

¹⁰⁷ Frederic 1974. 132

¹⁰⁸ A *tsumi* (罪) olyan tisztátalanságra utal, ami rituális megtisztulást igényel. (*harai* – lásd később) (Picken 2011. 305) Ideértjük az anti-szociális viselkedést, a termés elpusztítását, más ember megsebzését vagy megölését. A modern Japánban a jelentése: bűn, büntett. A *shintō* bűnfelfogása viszont különbözik a kereszténytől, itt nincs jelen az eredendő bűn fogalma. A bűnös tett beszennyezi az embert, de rituális tisztító szertartás által a tisztátalansága megszűnik. (ES [Online])

¹⁰⁹ *kegare* (穢れ) – A *tsumi*hoz hasonlóan tisztátalanságot, beszennyezettséget jelent. Ide soroljuk a halottal való érintkezést, a gyermek születését vagy bármilyen olyan eseményt, ahol a vér megjelenik, elhagyja a testet. (Picken 2011. 156) Különbséget kell tennünk azonban a *tsumi* és a *kegare* kifejezések között, ugyanis míg az előbbi az emberi viselkedésből fakad, addig az utóbbi valamilyen természetes jelenség eredménye. (ES [Online])

tiszta víz is sós lesz. Elég csupán egy „érintés” és beszennyeződik az ember. Az egyik leghangsúlyosabb *shintō* tabu a halott érintése. A vér, ha elhagyja a testet, beszennyeződik, legyen szó sebről, betegségről vagy akár a menstruációról. Ilyen esetekben szükség van a megtisztulásra. Ezekből a tabukból is látszik, hogy a *shintō* nagymértékben az életre összpontosít. Ahogy mondani szokták, a japánok a *shintō* szellemében születnek és buddhistaként halnak meg.

Megtisztulás

A megfelelő válasz a beszennyezettségre a megtisztulás (*harae*)¹¹⁰. Ez annyira alapvető gyakorlata a *shintō*nak, hogy többen a megtisztulás vallásának is nevezik. Annyira a jellegzetessége, hogy nem csak megtisztulási rítusok vannak, hanem minden szertartást, ünneplést tisztulási rítusok kísérik és előznek meg. A *shintō*ban a szertartásos megtisztulás elemei közé tartozik a víz, a só és a tűz.

Természet

Az alábbi összehasonlításban látszik, hogy az átlagos városi embernek mi jut eszébe arról, ha kimegy a természetbe, és ezzel szemben a korábban említetteket figyelembe véve hogyan teszi ezt egy japán *shintō* szemlélettel:¹¹¹

Városi szemlélettel a természetben

- elmenekülni a város zajától
- megcsodálni a természetet
- élvezni a természet szépségét
- minőségi kikapcsolódás

Shintō szemlélettel a természetben

- visszatérni a természethez
- szellemi élmény átélése
- hagyni, hogy lekösse a figyelmet
- otthon lenni

---

¹¹⁰ *harae* (祓) – megtisztulás.

¹¹¹ Kasulis 2004. 64.

3.3 A buddhizmus megjelenésétől napjainkig

A buddhizmus, amely nagy befolyással bírt Japánban, különleges fontosságot szerzett a 6. századtól. Annak ellenére, hogy a japán császár Buddha védelme alá helyezte az országot, az eredeti *shintō* istenek, vagy *kamik* megőrizték erős befolyásukat, szorosan összekötötték őket a császárral és az általános jóléti társadalommal.

A *Paekche* királyság a koreai félszigetről 553-ban már orvosokat, orvosságokat, tudósokat, naptárt küldött, majd később 577-ben és 588-ban templomépítőket és buddhista szobrászokat. A korai 7. században csillagászokat, földrajztudósokat, naptár készítőket is és ez csak a kezdet volt.¹¹² Japán már a buddhizmus megjelenése előtt is igen jó viszonyt ápolt ezzel a királysággal.¹¹³ Emiatt feltételezhető, hogy míg a félszigetre az írásos emlékek alapján a 4. század vége felé érkezett a buddhizmus¹¹⁴, ezzel egyidőben Japánban is megjelenhetett a Tan.¹¹⁵

3.3.1 Nara-kor (710-794)

A buddhista szekták többnyire doktrinális módon az uralkodói rendszert szolgálták ki.

A *Nihon Shoki* és a *Kojiki* alapján látható, hogy egy fejlődő kertkultúra jellemezte ezt a kort. A vagyonosok kertjében megjelentek a tavak és a folyók, a koreai félszigetről érkező bevándorlók pedig olyan készségeket hoztak magukkal, amik átformálták az eddig megszokott kertek látványát.

9. kép - Részlet a *Sakuteiki* című kertrendezéssel foglalkozó 11. századi könyvből

¹¹² Farris 1998. 103

¹¹³ Ibid. 109-110

¹¹⁴ Komár 2013. 43

¹¹⁵ Látható, hogy a Tan csak akkor tudott kihajtani, ha az uralkodó osztály része volt az „átadásnak” Koreában és Japánban egyaránt.

3.3.2 Heian-kor (794-1185)

A buddhista szekták gyakorlatában az egyéni megszabadulásra került a hangsúly és támogatottságban a vagyonos nemesekre támaszkodhattak. Ennek megfelelően a kertek az arisztokraták udvarában¹¹⁶ és a buddhista kolostorok területein „virágoztak”.¹¹⁷

A Heian-kor közepén már buddhista szerzetesek vettek részt a kerti munkálatokban, *ishitatesō* (石立て僧) az összefoglaló nevük, melynek jelentése szó szerint „kőállító szerzetesek”, ami akkoriban egyszerűen a kertépítők egy szebb elnevezése volt.¹¹⁸ A kövek buddhista jelképpé, a festői elrendezés egyfajta eszközévé váltak.¹¹⁹ Ebben az időszakban kezdtek elterjedni a *karesansui* (枯れ山水) kertek, melynek szó szerinti jelentése „száraz hegyek és vizek”¹²⁰, de leginkább száraz tájkertként hivatkozunk rá. Ezekben a kertekben található apró kavicsos területek a *shinden* stílusú arisztokrata kertekben is megtalálhatók voltak a tó és a ház közötti területen.¹²¹ A kor egyik legfontosabb jellemzője a tó és sziget-kertek kialakítása volt, melyek

10. kép - Heian korabeli palotakert makettje

¹¹⁶ *Shinden zukuri* (寝殿造): palotaszerű arisztokrata lakhelyek stílusa. A kertben egy-két mesterséges domb, gondosan elhelyezett fák, bambuszok, és egy tó, melynek közepén van egy sziget, amire egy híd vezet. (Schirokauer et al. 2012. 183)

¹¹⁷ Keane 2009. 20

¹¹⁸ Takei & Keane 2008. para. 123

¹¹⁹ Korábban is volt szerepük. A *shintō* vallásban a *yuniwa* szó szerint megtisztított területet, udvart jelent, ahol az emberek a *kami* szellemét üdvözlik. Ennek a területnek a közepén érkezik le a *kami* szelleme, hogy jelen legyen (*itsu no iwasaka*). Ez egy körbekerített szentélyt jelent egy sziklával a közepén. (Yamakage 2012. 66)

¹²⁰ A *Sakuteiki* leírásában úgy hivatkozik erre a stílusra, amiben „nincs tó és folyó”, ami arra utal, hogy a víz egyáltalán nem volt része a kertnek. (Takei & Keane 2008. para 523) A korábbi szóhasználatot (*karasenzui*) megvizsgálva az látszik, hogy a *kara* a korban használatos különféle írásjegyeiből nem a „száraz”, hanem egy egészen más, azóta teljesen kikopott jelentés mutatkozik meg: „felfed, feltár, láthatóvá tesz”. Tehát egy olyan látványról van szó, aminek az alapja, amit más esetben a víz elrejt, láthatóvá válik. (Ono & Mizuno 2004. 119)

¹²¹ Azonban ez csupán átvétel, a *shintō* szertartásos helyeken már korábban is jelen volt. (Young & Young 2005. 41-44)

Amida Buddha mitikus szigeteit szimbolizálták, ahol a Tiszta Föld irányzat követői haláluk után újra születhettek. A *Sakuteiki*, amely valószínűleg a világ első nagy értekezése a kertekről, szintén ebben a korban keletkezett.

3.3.3 Kamakura-kor (1185-1333)

A 12. században egy *shintō* papi család gyermeke *Myōan Eisai* (明菴栄西, 1141-1215) a *tendai* (天台)¹²² iskola szerzetese lesz, majd később kínai zarándoklatai¹²³ során megismerkedik a *chan* irányzattal, és végül 1191-ben Kínában a *Tiantai* hegyen lévő *Linji*¹²⁴ iskola tanítójává avatják. Miután hazatért, létrehozza a *Linji (rinzai)* iskolát Japánban, és teaföldet is létesít *Kyūshū* szigetén. A következő 10 évben megalapítja a *Jufuku-ji* (寿福寺) és a *Kennin-ji* (建仁寺) kolostort.¹²⁵ Mindkét kolostor egy az egyben mása volt a kínai *Zhejiang* tartományban lévő kolostoroknak, amiket a 13. században a japán szerzetesek igen sűrűn látogattak.¹²⁶

11. kép - A *Tiantong* hegy lábánál található *Jingde Chan* kolostor, Kína

¹²² A Mennyei terasz iskola, 805-ben érkezik az országba. Az iskolát *Saichō* (最澄; 767–822) japán szerzetes kínai tanulmányait követően hozza létre. (Komár 2013. 60)

¹²³ *Xuan Huaichang* volt a mestere, aki előbb a *Taizhou*-ban lévő *Tiantai* hegyen található *Wannian* kolostor apátja volt, majd később a *Mingzou*-ban lévő *Tiantong* hegyen található *Jingde Chan* kolostor apátja. *Eisai* a kínai útjai során őt követte. (Heine & Wright 2005. 139)

¹²⁴ Japánul: *rinzai-shū* (臨濟宗). A *Linji* iskola alapítója *Linji Yixuán* (臨濟義玄), aki 810–866 között élt és *Huángbò Xīyùn* (黄檗希運) tanítványa volt. A kor legnagyobb iskolájává nőtte ki magát, mely folyamatosan küzdött a tárgyi tudás, a szútrákat magyarázó szándék ellen. (Komár 2013. 37)

¹²⁵ Komár 2013. 63

¹²⁶ Heine & Wright 2005. 142

3.3.4 Muromachi-kor (1333-1573)

1339 körül *Musō Soseki* (夢窓 疎石, 1275-1351)¹²⁷ irányításával¹²⁸ elkészült a *Saihō-ji* (西芳寺), a *rinzai* zen egyik ékköve Kiotóban. Kezdetben a kolostor nem tartotta be spártai módon a szerzetesi szabályokat, többnyire egyfajta kikapcsolódást nyújtó élménypark volt az uralkodó arisztokraták számára.¹²⁹ Verses esték, csónakázás a tavon. Az épületek sajátos, a korabeli kínai és japán hagyományoktól eltérő elrendezése is ezt erősíti meg. Annyira népszerű volt a katonai arisztokraták között, hogy később a *Kinkaku-ji* (金閣寺)¹³⁰ és *Ginkaku-ji* (銀閣寺)¹³¹ is ennek alapján készült el. A ma is látható sziklaelrendezések egy része azonban nem ekkor született, hanem később, az *Edo*-kor környékén.¹³² Ebben az időben terjedtek el az úgynevezett lapos kövek, melyek egy bizonyos elrendezésben teknősre hasonlítottak, utalva a buddhista kozmológiára.¹³³ Másik olvasata, hogy ülőmeditációnál használhatták.¹³⁴

12. kép - *Saihō-ji* kolostor kertje

¹²⁷ *Musō Soseki* (világi nevén: *Musō Kokushi*) rendkívül intelligens tanító volt, később a „nép tanítójának” is nevezték. Szenvedélyesen viszonyult a természethez, amit jól tükröz kora egyik kínai bevándorló tudósának megjegyzése: „Javíthatatlanul megfertőzték a kertek” (Kuitert 1988. 283)

¹²⁸ Noha nagy kerttervezőnek mondják, Kuitert megkérdőjelezi, hogy egyáltalán bármilyen kerthez is köze lett volna, akár tervezőként, akár kivitelezőként (Ibid. 83)

¹²⁹ Ugyanakkor *Musō* szándéka az arisztokraták megnyerésén túl egy olyan szellemi kert létrehozása is lehetett, ami nem pusztán az esztétikai gyönyörök élményszerű kiszolgálásával jár. (Johnson 2003. 172)

¹³⁰ Szó szerint az „Aranypavilon temploma”, más néven Aranytemplom, a *rinzai* szektához tartozó templomkomplexum, melyet egy 12. századi arisztokrata nyaralóból alakítottak át a 13. században a sógun parancsára palotává, majd a 14. század végén templommá. (Gy. Horváth 1999.16)

¹³¹ Szó szerint az „Ezüstpavilon temploma”, más néven Ezüsttemplom, hasonlóan az Aranypavilonhoz, ez is a *rinzai* szektához tartozik. (Ibid. 55)

¹³² Kuitert 1988. 283

¹³³ „Szerzetesek, egy vak teknős előbb teszi bele a nyakát abba az ekébe, minthogy egy bolond, aki kárhozatra jutott, újra visszanyerje emberségét. (Suttacentral MN 129 Bālapaṇḍita Sutta)

¹³⁴ Johnson 2003. 181

13. kép - Tenryū-ji kolostor kertjének festői látványa

Három évre rá készült el a Tenryū-ji (天龍寺) Kiotóban a sajátos „állított” köelrendezésével. Noha korábban ezt a kertet is Musō munkájának tulajdonították, úgy tűnik, hogy abban az időben csak egy bevándorlónak lehetett olyan részletes tudása a kert mintájának tekintett kínai tájképfestészetről¹³⁵, hogy ilyen módon meg is tudja azt valósítani.¹³⁶

Akkoriban a buddha természet csak az ember számára volt elérhető. Musō úgy gondolta, érezte, hogy a természetre és az emberre egyaránt vonatkozik.¹³⁷

A Ryōan-ji (竜安寺) kolostort 1450-ben alapították, azonban az Ōnin háborúk¹³⁸ során teljesen leégett. A 15. század vége felé újra felépítették. A „kert” rá pár évre készült el *karesansui* stílusban.¹³⁹ A kertről részletesebben később szólok.

Az akkoriban épült Daisen-in (大仙院) annyiban különbözik a Ryōan-ji szárazkertjétől, hogy több sziklát tartalmaz. A most látható kert, aminek egyik része egy hegyi patakfolyásra emlékeztet, egy későbbi időben alakulhatott ki és az eredeti szárazkert a kert egy másik részén lehetett.¹⁴⁰

A fennmaradt írásos anyagok ellentmondásosan határozzák meg e kertek tervezőit, készítőit.

---

¹³⁵ A Heian korra jellemző elrendezéshez képest a kertben lévő vízesés magassága (Kuitert 1988. 87) és a kert egy pontból való mozdulatlan szemlélése (Inaji 1998. 41) is a kínai tájképfestészet hatására utal.

¹³⁶ Kuitert 1988. 91

¹³⁷ Johnson 2003. 177

¹³⁸ 10 évig (1467–1477) tartó polgárháborús időszak.

¹³⁹ Berthier 2000. 31

¹⁴⁰ Felmerül a gyanú, hogy az erősen technikai jellegű tájképszerű elrendezés lehetett-e egy olyan buddhista kertépítő szerzetes „műve”, aki messziről került a hivalkodó, előkelő kertek látszatát. (Kuitert 1988. 110-114)

14. kép - Daisen-in kolostor kertjének egy részlete

3.3.5 Azuchi-Momoyama-kor (1568-1603)

Ebben a korban vált a teaceremónia és a *wabi-sabi* (侘寂) jelentős elemmé a kert tervezésénél Sen no Rikyū (千利休, 1522-1591) közreműködésével. A kert hátsó részében eldugott helyen egy kis rusztikus épület, benne a ceremónia tere a teaszoba, a ház körül pedig az odavezető út, a teakert. A teaszoba a *wabi-sabi* számára olyan, mint a kereszténység számára a templom. Mindkettő alázattal gondolja eszmeiségét és filozófiáját egy olyan térben, ami megfelelő a vallási célok eléréséhez.¹⁴¹

A *sabi* eredeti jelentése szikár, levert, elsovadt, elszáradt. A *wabi*¹⁴² eredetileg a természetben való egyedüllét nyomorúságára utalt, távol a társadalomtól, egy kedvtelen, csüggedt, szomorú érzelmi állapottal vegyítve. Ez a fajta elszigetelődés lehetőséget teremtett a szellemi gazdagsághoz. Az ilyen élet a hétköznapi élet kisebb dolgait is megbecsüléssel övezte, ahogy a természet eddig észre nem vett aspektusait is.¹⁴³ Noha a *wabi-sabi* ebben a korban vált széles körben ismertté, a fejlődése már a 14. században elindult. Egy sokkal pozitívabb esztétikus

¹⁴¹ Juniper 2003. 31

¹⁴² Takeno Jōō (武野 紹鳴, 1502-55) a teaceremónia széleskörű elterjedéséért leginkább felelős személy, az alábbi módon fejezte ki levelében a *wabi* jelentését: „A *wabi* szó az, amit a régi költők leírtak verseikben, de csak mostanra nyert értelmet: őszinteség, megfontoltság és fennhéjázástól való mentesség. Az év hónapjai közül a tizedik az, amelyik a legjobban kifejezi ezt. *Teika* úr versét idézve: „A hónap istenek nélkül nem hazudik. Mi őszintébb egy őszi zápor első cseppjénél? Kie a legőszintébb esőcsepp?” (Shoshitsu 1998. 152) Jōō olyannyira népszerűsítette a teaszertartást, hogy volt olyan nézet, miszerint az nem tekinthető embernek, aki nem gyakorolja a tea ceremóniát. Később Jōō tanítványa lett Rikyū is. (Ibid. 160-162)

¹⁴³ Koren 1994. 22

értékké kezdett átalakulni. Ebben nagy szerepe volt *Ikkyu* (一休宗純, 1394–1481) zen szerzetesnek, aki az eluralkodó kolostori korrupció hatására egyszerűen kivonult a városból.

Koren az alábbiak szerint mutatja be a két szó jelentését:¹⁴⁴

<i>wabi</i>	<i>sabi</i>
az élet útja, egy szellemi út	anyagi tárgyak, művészet
belső, szubjektív	külső, objektív
filozófiai konstrukció	esztétikai ideál
térbeli	időbeli

A wabi-sabi alapelveit az alábbiak szerint lehet jellemezni:¹⁴⁵

Organikus: fénytelen, nem uniformizált anyagok, melyek tisztán mutatják az idő múlását, az anyagon látszó előregedés kifejező.

Szabad alakzatok: aszimmetria, szabálytalanság; a forma az anyag fizikai tulajdonságaiból fakad; természetesség (és nem művészi tökéletesség), úgy alakítani ki a formákat, hogy ne legyen benne erőszak, se szimbolizmus.

15. kép - *Fushin-an* (不審庵) teaház kertje

¹⁴⁴ Koren 1994. 23

¹⁴⁵ Juniper 2003. 106-120.

16. kép - *Wabi-sabi*

Minták: egyenetlen, érdes, durva, változatos, véletlenszerű minták, melyeket a természet folyamatai formáltak meg.

Csúnyaság és szépség: figyelmen kívül hagyni a szépség hétköznapi értelmezését; egy olyan esztétikai élvezet, ami a hétköznapi szépség mögött rejlik, és az olyan apró részletekben, amik felett elsiklunk.

Színek: nincsenek erős színek, visszafogott világítás; színek és árnyalatok a természetből; homályos, ködös színhasználat; matt színvilág.

Egyszerűség: dísztelen és nem hivalkodó, finomítatlan, nyers; a szabadon elérhető anyagok használata.

Tér: többletnélküli szükséglet; jelentős üres területek a térben; elegendő tér minden hangsúlyos elem körül; a hangsúlyos elemek minimalizálása.

Egyensúly: a természetben megfigyelhető fizikai egyensúly folyamatos és alapos megfigyelése; nincs előírt szabály, nincs általános és egységes forma; egyensúlyi állapotra való törekvés, ami nem erőszakos és megfigyelhető a természetben.

Józanág: az állandótlanság valóságának belátása, szerénység és őszinteség; a személyes motiváció tisztasága; személyesség, belsőesség.

A wabi-sabi szellemi értékei¹⁴⁶

Az igazság a természet megfigyeléséből ered. A japánok törekvése a természet uralására egyszerűen sikertelen. Gondoljunk csak a szigetországra jellemző változó időjárásra, a földrengésekre, vulkánkitörésekre, tájfunokra, áradásokra, tüzekre, ár-apály hullámok megjósulhatatlanságára. A japánok nem bíznak a természetben, de tanulnak tőle.

1. Minden dolog állandótlan. Azok a dolgok, amik egyfajta szubsztancia ismertetőjeleit hordozzák, mint pl. kemény, szolid, mozdulatlan, azok nem többek az állandótlanság illúziójánál. A bolygók, a csillagok, még a nem érzékelhető dolgok is, mint a megbecsülés, családi örökség, történelmi emlékezet, tudományos elméletek, matematikai bizonyítások, ezek mind ki vannak téve az elmúlásnak, a nem létnek.

2. Minden dolog tökéletlen. Semmi sem létezik tökéletlenség nélkül. Ha közelebbről nézünk meg valamit, látszani fognak a hibák. A kard éle mikroszkóp alatt telis-tele van törésekkel. Minden kézműves ismeri a tökéletesség határait: a tökéletlenség visszatükröződik. És ahogy kezdenek a dolgok elromlani, széthullani, még inkább tökéletlenné válnak, még inkább rendezetlenné, szabálytalanná.

3. Minden dolog teljesség nélküli. Minden dolog, még maga a világegyetem is egy folyamatos, véget nem érő létrejövés és szétesés állapotában van. Gyakran önkényes módon kijelölünk pillanatokot, mintha azok befejezettek, teljesek lennének. De amikor valaminek van végzete, akkor van gyümölcse is? A növény akkor teljesedik ki, mikor virágzik? Amikor magot hullat? Amikor sarjad? Amikor komposztra kerül? A beteljesedésnek nincs alapja a *wabi-sabi* szerint.

17. kép - A Katsura Rikyū kertje és teaháza

¹⁴⁶ Koren 1994. 46-50

Elfogadni az elkerülhetetlent. A fenti képek arra ösztönöznek, hogy szemlélődjünk a saját halandóságunkon. Egyfajta egyedülletet és némi szomorúságot idéz elő. Ugyanakkor keserédes nyugalommal is jár, mivel tudjuk, hogy minden létező ugyanezen a sorson osztozik.

3.3.6 Edo-kor (1603-1868)

A teakertben található elemek, megoldások nagyszabású tereken is elkezdnek megjelenni, olyan sétakertek formájában, melyeket gondosan megtervezett tájkép látvány kísér. A *Katsura Rikyū* (桂離宮)¹⁴⁷ is ennek a példája.

3.3.7 Meiji-kor (1868-1912)

A nyugati nyitás eredményeként Japán elmaradott agrárállamból ipari agrárállam lett. Az építészetben is megjelentek addig soha nem látott nyugati vonások, historizáló, szecessziós stílusú épületek.¹⁴⁸ Az iparosodással felemelkedő vagyonos kereskedő és munkásosztály megjelenésével nagy területeket felölelő sétakertek jöttek létre. A legjobb példa a *Mitsubishi* alapítója által megvásárolt és felújított *Rikugi-en* (六義園), ami *Tokyo*-ban található.

18. kép - *Rikugi-en* közpark

---

¹⁴⁷ A Katsura császári villa kertjénél jól látható, hogy szinte minden egyes eddig megjelent stílusbeli elem a kert részévé vált. Tó, szigetek, tájképszerű látvány, körendezés, teaház, teaceremónia.

¹⁴⁸ Gy. Horváth 1988. 165

3.3.8 *Taishō*-kor (1912-1926)

Kiemelkedő események híján is vízváltató korszak. A nyugati szemlélet már kézzelfogható módon begyűrűzik a kertekbe is. 1917-ben Josiah Conder brit építész felépítette a *Kyū-Furukawa Teien* (旧古河庭園) villát és a hozzá tartozó kertet. A főépület mellett az európai szemléletet tükrözi a szimmetrikus sövény és a rózsakert jelenléte is.

3.3.9 *Shōwa*-kor (1926-1989)

Az első iparosodó államként Kelet-Ázsiában Japán volt az első, aki kapcsolatba került a nemzetközi modernizmussal. Ritkán eshet mag ilyen termékeny talajra. A zen buddhizmus

19. kép - A *Tōfuku-ji* 1939-ben felújított kertjének részlete

hosszú ideje ápolja sajátosan elvont megközelítését a művészetekhez. A zen kolostorokban található kertek a hegyek, a vizek és a természeti alapelvek lényegét foglalták össze. A nyugatról érkező ember olyan kiforrott, kifejlett példákkal találta szembe magát, ami felé mindig is törekedett.

Az 1934-es *Muroto* tájfun tönkretette Kiotó legtöbb történelmi kertjét. *Mirei Shigemori* (重森三玲, 1896-1975) volt az, aki 1936-39 között egy 26 kötetes kiadványba szedte össze Japán 250 kertjéről azt, amit a pusztítás helyszínein képes volt összerakni.¹⁴⁹ Kora kiemelkedő

---

¹⁴⁹ A tájfun után felmerült benne a kérdés, hogy tervek nélkül hogyan fognak fennmaradni ezek a kertek? Magára vette a feladatot, hogy méréseket, fotókat, a meglévő tervekről másolatot, tervek híján pedig vázlatrajzokat készítsen. (Tschumi 2004. 25-30)

kerttervezőjeként aztán újraépítette 1939-ben a *Tōfuku-ji* (東福寺) és másik hét kolostor kertjét, a korabeli terveköt ötvözve a modernizmusra jellemző minőségekkel.¹⁵⁰

3.3.10 Heisei-kor (1989-)

A modern korunk talán legismertebb japán zen szerzetes kertésze *Shunmyo Masuno* (枅野俊明, 1953-), aki számára „a kert egy olyan szellemi tér, ahol a tudat időzik.” A *sōtō* zen iskolában a megvilágosodás a *zazen* meditáció mellett a mindennapi feladatok ellátása közben is elérhető. Ezeknek a cselekvéseknek az ismétlődése és finomodása segít rálátni önműködésünkre, ami végül megvilágosodáshoz vezet. *Masuno* számára „a kerttervezés zen gyakorlat”. Ez összhangban van *Musō Soseki* írásával: „Aki különiséget tesz a kert és a gyakorlás között, nem mondhatja, hogy az úton jár.”¹⁵¹

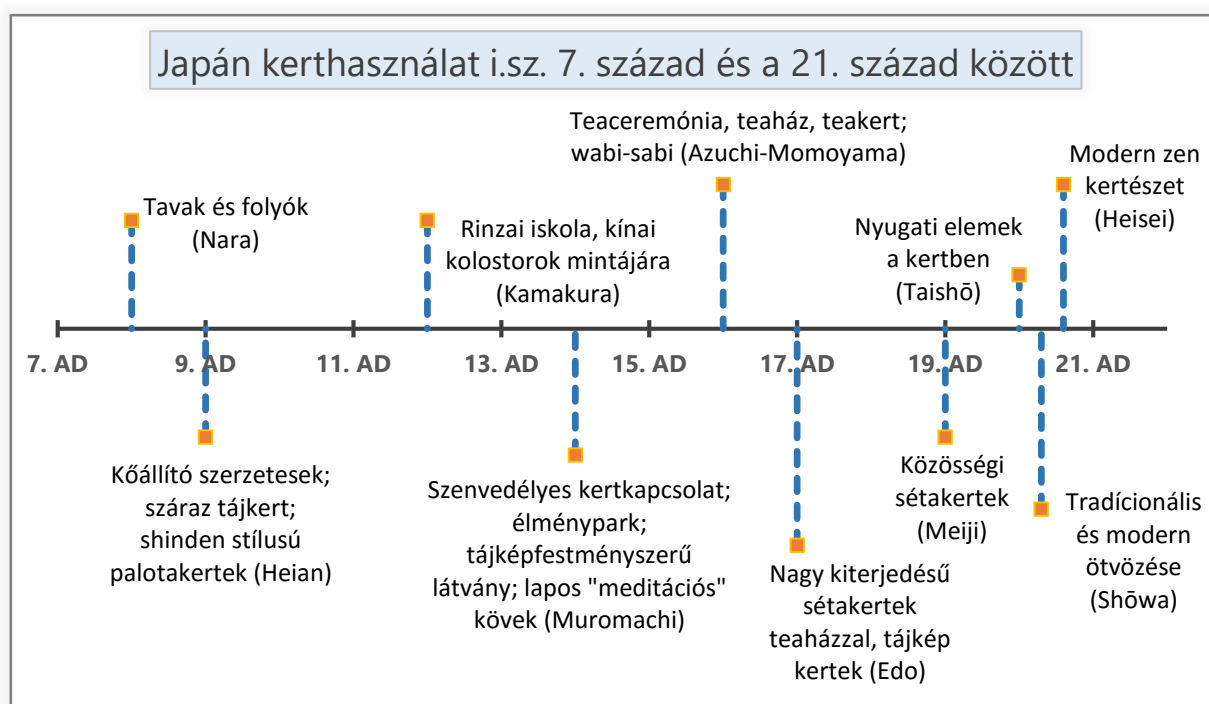
20. kép - *Suifūso* vendégház, *Shunmyo Masuno* munkája, 2001

¹⁵⁰ Noha a modernizmus a kezdetektől fogva szembenálló kategóriaként tekint a tradicionálisra (Clifford 1997. 165), *Mirei Shigemori* mégis meglátta mindkettőben a közös vonásokat, egyiket sem utasította el, mindkettővel kísérletezve igyekezett valami újat létrehozni. (Tschumi 2006. 110)

¹⁵¹ Locher 2012. para 52-61

3.4 Összefoglaló

A fejezet elején arra a kérdésre szerettem volna választ kapni, hogy a buddhizmus milyen mértékben volt hatással a japánkert fejlődésére. A vizsgált korok szemléletes példát adnak arra vonatkozóan, hogy a folyamatos külső hatás ellenére fennmaradt egy belső igény a saját értékek fenntartására, újra élesztésére, fejlesztésére. A japánok képesek voltak úgy átvenni külső szokásokat, hogy azoknak csak az alapjait sajátították el, és arra építkezve saját szellemük szerint kezdték azt átalakítani. Másik oldalról az ősi szokások, rituálék formai világába épült be mindaz, ami Kínából a koreai félszigeten keresztül ide érkezett. Gondoljunk csak az ősi patak menti kavicsos szertartásos területekre, ami később más céllal, de megjelent a Heian kor palotakertjeiben, majd aztán a szárazkertek alapját is képezte. A belső szokások a buddhizmus és az írásjegyek megjelenésével „láthatóvá” váltak. Ugyanakkor a buddhizmus saját szertartásaival, és értékrendszerével tökéletes táptalajt szolgáltatott a különböző kertstílusok kialakulásában. A történeti leírások és a vizsgált irodalom arra mutat rá, hogy a kert megváltozásához szükséges újításokat¹⁵² kezdetben nem a buddhista szerzetesek hozták a szigetvilágra, viszont elterjedésükben kulcsszerepet játszottak. Noha nem volt széleskörű, több

2. ábra - Japán kerthasználat a 7. századtól napjainkig

¹⁵² Kevés kétségem van afelől, hogy a hegyek és dombok, vizek és tavak, hidak és sziklák az addig megszokottól eltérő, majd később tájképszerű elrendezését, annak technikáját kezdetben a koreai félszigetről érkező bevándorlók hozták magukkal, majd mutatták be az uralkodó osztálynak.

esetben olyan személyekhez köthető a kert megújulása, akik az uralkodó kolostori értékrenddel szemben helyezkedtek el.¹⁵³ Továbbá az is megfigyelhető, hogy több kolostorkert a végleges formáját nem az alapításkor nyerte el, lásd a 20. századi *Muroto* tájfun által elpusztított kertek rekonstrukcióját. Feltételezhető, hogy nem ez volt az első, és nem is az utolsó, hogy egy kert a korabeli tervrajzok birtokában, illetve hiányában „tiszta lappal” indul.

Összességében kijelenthető, hogy az i.e. 4. században már meglévő természethez fűződő szemléleteket a *shintō* megmutatta, a buddhizmus pedig erre az alapra építkezve olyan keretrendszerként működött, ami újra és újra visszatért a *shintō* gyökerekhez.

4. A *Ryōan-ji* szárazkertjének jelentése

Ebben a fejezetben azt fogom vizsgálni, hogy a *Meiji* kor alatt történt nyugati nyitás, az iparosodás és a modernizmus elterjedése milyen következményekkel járt, milyen kérdéseket vetett fel, milyen értékrendbeli változásokat okozott a hagyományos értékekkel szemben, és hogyan változtatta ez meg a szárazkert körüli jelentéstartományt és annak bemutatását.

4.1 A modernizmus megjelenése

A *Meiji*-kor első évtizedei azzal teltek, hogy a japánok a nyugattól megtanultak mindent, amit hasznosnak véltek. Az *ōsei fukko* (王政復古)¹⁵⁴ szellemében megszabadultak minden kulturális szokástól és intézménytől, ami az előző rendszerhez köthető. A buddhizmus sem volt kivétel. A templomok nagy részét felégették és a szerzeteseket a világi életbe kényszerítették.¹⁵⁵ A közoktatás széles körű elterjedése révén, központi irányítás alatt elsőként terjedt el a modern nemzeti engedelmisség és uniformitás tudatos sulykolásának technikája. A „hogyan kell gondolkodni” helyett a „mit kell gondolni” interpretálására került a hangsúly.

Közel 12 év alatt Japán egyedülálló módon képes volt a feudális állapotokról modernnek tekinthető társadalomszervezési megoldásokra áttérni.¹⁵⁶ Ebben valószínűleg a nyugati

---

¹⁵³ *Sōhō Myōchō* (宗峰妙超, 1282–1337) a *Daitoku-ji* (大徳寺) kolostoralapító apátja a következőket mondta *Mūso Soseki* kerthez fűződő rajongásáról: „A zent gyakorló emberek ne készítsenek kerteket. Egy szútra szerint *Makatsu* Bódhiszattva meditálni akart, de előbb hátra hagyta a világi étellel együtt járó kereskedést és haszonszerzést, ahogy a növénytermesztést is. Hogyan tud valaki a zen mély állapotában megmaradni, ha nem tudja magát elválasztani a mindennapok szomorúságától, ami a szívet háborgatja?” (Kuitert 1998. 159)

¹⁵⁴ Jelentése: a császári hatalom visszaállítása

¹⁵⁵ Nishijima 1997. 15

¹⁵⁶ Reischauer 2000. 97-118

függőség és kiszolgáltatottság leküzdésére való törekvés is szerepet játszott, ami hasonlatos a thaiföldi Chulalongkorn király kolonizációt elkerülő stratégiájához.¹⁵⁷

Hogyan látta ezt az egész folyamatot a 20. század közepe felé tartva a Kiotói Iskola, a Japán Romantikusok Iskolája és az Irodalmi Társaság?¹⁵⁸ Ez az időpont nem csak a második világháború szempontjából fontos, hanem azért is, mert a háború utáni időkben kezdett elterjedni egy addig nem kommunikált kép a *Ryōan-ji* kolostor szárazkertjéről.

A 2. világháború éppen csak elkezdődött, a belső küzdelem már a *Meiji* restauráció kezdete (1868) óta tartott. Hogyan legyen Japán úgy modern, hogy közbe ne árusítsa ki a nemzetet a nyugati imperialistáknak, illetve a japán szellemet valamilyen szolgálai imitációnak? Betegségnek tekintették az elnyugatiasodást, ami eltorzítja a japán szellemet, ami a modern civilizációval van „beoltva”. A civilizáció olyan jellegű megnyilvánulásának tartották, ami megsérti a szellem legmélyebb régióit. A kínai civilizációs hatással ellentétben a modernizmus elfogadása a „haladás, fejlődés” elfogadása is, ami az addigi egységes szemléletekhez képest egy szélsőségesen specializált tudáshoz vezetett. Innen egyenes az út az egyén szükségleteinek kihangsúlyozásához.¹⁵⁹

A modernitás intézményesítette a radikális kétség alapelvét és ragaszkodik ahhoz, hogy minden tudás feltételezések formájában nyilvánul meg: kijelenti, hogy melyik tűnik a leginkább igaznak, ugyanakkor mindig nyitott az újragondolásra és a korábban igaznak vélt állítás elhagyására.¹⁶⁰

Sokan osztották azt a nézetet, miszerint egy olyan ártalmas folyamat zajlik, melyben a külsőség, a felszínesség kap kiemelt szerepet, és a belsőség, a lényeg egyszerűen már nem érdekel senkit sem.¹⁶¹ Felmerült a modernizmus legyőzésének gondolata, mivel az egy magasabb távlatból nézve az összeomlás határozott megnyilvánulása.¹⁶²

Nézzük meg a fentieket a *wabi-sabi* és a modernizmus értékrendjének összehasonlításával. A *wabi-sabi* példáján keresztül ugyanis világosan látszik, hogy a modernizmus által képviselt

---

¹⁵⁷ A 19. század közepén, hogy elkerülje a kolonizációt, a thai király úgy döntött, hogy a gyarmatosítók társadalmi és ipari rendszerét tanulmányozva thai szempontokat figyelembe véve egy európai értelemben vett civilizált rendszert hoz létre. (Baker & Phongpaichit 2014. 68)

¹⁵⁸ 1942-ben prominens kritikusok, gondolkodók, tudósok és írók azért ültek össze, hogy megtárgyalják, hogyan lehet a modernizmuson úrrá lenni. (Harootunian 2000. 34)

¹⁵⁹ Ibid 35-37.

¹⁶⁰ Giddens 1991. 3

¹⁶¹ Harootunian 2000. 383

¹⁶² Ibid. 41

formák és jellegzetességek milyen mértékben ütköznek meg a Japán társadalom mélyén gyökerező buddhista hatásoktól sem mentes ősi értékrenddel.

Hasonlóságok¹⁶³

Mindkettő az ember által készített tárgyakra, terekre és formákra alkalmazható. Mindkettő koruk uralkodó érzéki irányzataival szemben jött létre. A modernizmus a 19. századi klasszicizmussal és eklekticizmussal szemben, a *wabi-sabi* pedig a 16. századi kínai tökéletesség és nagyszerűség ellen jött létre. Mindkettő elkerül minden olyan ábrázolást, ami nem szerves része a rendszernek. Mindkettő azonnal felismerhető jelleggel bír: a modernizmus egy darabban szőtt, fényesen sima, egyenletes; a *wabi-sabi* durva, tökéletlen és változatos.

Különbségek¹⁶⁴

	modernizmus	wabi-sabi
kifejezés:	nyilvános	magánszféra
világkép	logikus	intuitív
	abszolút	relatív
megoldások	univerzális, központi	személyes, egyéni
termék	tömeggyártás, moduláris	egyedi, változtatható
	haladás	nincs haladás
figyelem	jövő	jelen
természet	uralható	nem uralható
romantizálás	technológia	természet
alkalmazkodás	gépekhez	természethez
formák	geometriai (határozottság)	organikus (határozatlanság)
képi metafora	doboz (zárt, határozott egység)	csésze (nyitott, szabad forma)
anyagok	mű	természetes
látszólagos felület	sima	durva
fenntartás	karbantartás által	elhasználódás értéke
kifejezés értéke	tisztaság	korrózió, beszennyezettség
titokzatosság	intoleráns	megnyugtató

¹⁶³ Koren 1994. 25-26

¹⁶⁴ Ibid 26-29

ellentmondás	intoleráns	megnyugtató
érzet	hideg	meleg
világosság	világos és fényes	sötét és halvány
funkció	alapérték	nem annyira fontos
ideál	tökéletes anyagiasság	tökéletes anyagtalanság
idő	örökkévaló	mindennek megvan az ideje

A buddhizmus tantételei számára vezető szerepet kívánt elérni Japánban, de mivel ez nem sikerült, a tanrendszere, melyet áthatott a tapasztalat mélysége, átalakult. Ahol az eredeti formák nincsenek elhagyva, ott megmutatkozik egyfajta sajátos jelleg. Azaz noha a buddhizmus félretolta az ősök imádatát nemzeti szinten, a japánok mégis vonakodtak lemondani róluk és ennek következményeként azok új életre keltek.¹⁶⁵

Vizsgáljuk meg, hogy vajon ugyanez a mozdulat megfigyelhető-e a modernizmus megjelenésénél, kifejezetten a *Ryōan-ji* kolostor szárazkertjén keresztül.

4.2 Jelentés

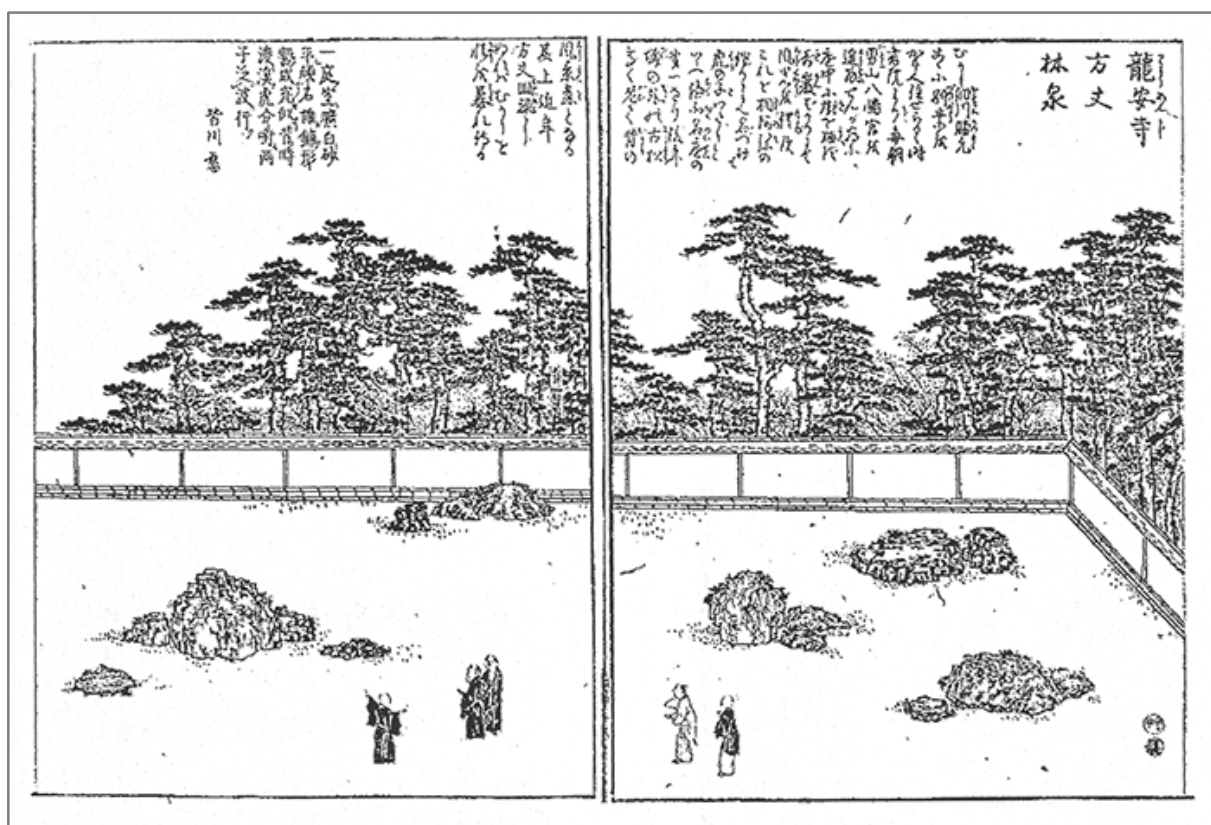
A *Ryōan-ji* kolostor kertje a mai ember számára zen kert. De ez mindig így volt?

Vissza kell térnünk a kert eredeti jelentéséhez. A *Ryōan-ji* kolostor kertje, szárazkertje, száraz tájkertje elsősorban *karesansui* kert. Kert, mert elkerített területről van szó. Száraz, „elszáradt” (*kare*), mert ahogy a *Sakuteiki* is definiálja¹⁶⁶, nincs benne víz (tó és folyó formájában). Tájkert, mert a hegy és víz írásjegyből (*sansui*) tevődik össze a „tájkert” fogalma. A *kare* ebben az esetben egyszerűen negálja a víz jelenlétét, azaz olyan kertről, olyan tájról van szó, amiben nincs víz. Azonban a kerttörténet során kialakult kerttípusokat figyelembe véve nem kopár hegycsúcsokat kell elképzelni. Ha visszatekintünk a *Heian*-korabeli palotakertek felépítésére, a víz a tó és a folyó formájában fontos szerepet töltött be. A vízből szigetek, csúcsok emelkedtek ki. Ha eltekintünk a víztől, akkor ez azzal jár, hogy el kell tekintsünk a növényektől, amiket a víz táplál, a fáktól, bokroktól, fűtől, gáztól is? Az esőt nem tudom kizárni, ha csak nem zárt térbe helyezem a kertet, de itt erről szó nincs. Látható, hogy a víz kizárása a meghatározás szerint nem teljes körű. Ezért is láthatunk egyes kertekben a kövek körül mohás területeket. De mintha a mohánál nagyobb növény tabu lenne. Egy 1588-ban született vers, melyet *Toyotomi*

¹⁶⁵ Harootunian 2000. 256

¹⁶⁶ Takei & Keane 2008. para 523

Hideyoshi hadvezér írt a kert látványára által ihletve, nem a sziklák elrendezéséről szólt, hanem a kertben „található” japán díszcseresznye hó takarta ágairól a földre hulló vízcseppekről.¹⁶⁷ 1939-ben *Tamura Tsuyoshi* bebizonyította, hogy a kert szélénél volt korábban egy cseresznyefa¹⁶⁸, noha akár lehetett volna a falon kívül is. Ellentmondásos szóbeszédnek keringenek arról, hogy a kert teli van a felszín alatt található fatörzs maradványokkal, ami egy egészen másfajta kert képét vetíti elénk.¹⁶⁹ A fa korábbi jelenléte még mindig tabu. De ha az időben visszaugrok 1797-re, amikor az egész kolostor leégett, a rá két évre készült vázlatrajzon már nincs fa a kertben, csak a falakon kívül.¹⁷⁰ Ugyanakkor az előtte készült rajzokon a kert kisebb volt és keresztülvágott rajta egy fedett járda is, ami a mostani rajzon nem látható kapu felé tartott.¹⁷¹ Szinte vég nélkül lehetne ragozni, hogy a kert és az azt körülvevő kolostor a történelem folyamán milyen formákban változott meg.

21. kép - *Akisato Ritō* (秋里籬嶋) által készített vázlatrajz, 1799

¹⁶⁷ Yamada. 2005. 139

¹⁶⁸ Ibid. 140

¹⁶⁹ Ibid. 143

¹⁷⁰ A fenti képből rekonstruált térkép azonos a jelenlegi állapottal, ami azt jelenti, hogy a kövek elhelyezkedése 1799 óta nem változott. (Albertazzi 2006. 273.)

¹⁷¹ Kuitert 1998. 120

Tehát azt feltételezhetjük, hogy bárhog is nézett ki a kert 1799 előtt, ha voltak benne növények, azok porig égtek a főépülettel együtt. A fenti vázlat mellett azonban kiderül a kert neve is *Akisato* könyvében: „tigriskölykök kelnek át a folyón”.¹⁷²

22. kép - *Maruyama Ōkyo* (円山応挙): A tigris átviszi kölykeit a folyón, 1781-82

Egy ősi kínai történetre utal, mely szerint egy kínai várost rettegésben tart egy tigris, de érkezik egy kormányzó, akinek hathatós segítsége révén a tigris elmegy egy ismeretlen helyre, átkelve kölykeivel egy folyón.¹⁷³ Van egy másik értelmezése is, ami nem a történetre összpontosít, hanem egy adott helyzetben felmerülő probléma megoldására. Röviden így lehetne ezt leírni: Az anyatigris három kölyöknek adott életet, de az egyik párduc lett. Egy folyón kellene átkelniük, de az anyatigris egyszerre csak egy kölyköt tud magával vinni. Ha a párducot egy másik kölyökkel hagyja bármelyik parton, akkor az megeszi a testvérét. A feladat a következő: hogyan vigye át az anyatigris a kölykeit úgy, hogy mindegyik életben maradjon?

A fennmaradt japán szövegekben ennek a történetnek a címe először 1645-ben jelent meg írásban.¹⁷⁴ A kert ugye a 15. század vége felé épült.

Az 1930-as évektől kezdve parázs vita indult meg a *Ryōan-ji* szárazkertjéről, a kert szépségéről, szellemiségéről, értékéről, készítőjéről. Egyik oldalról a kert egy „játsszótér”¹⁷⁵, a kövek elrendezése gyerekes, a másik oldalról a kert a szellemi nagyság kifejeződése.

¹⁷² Yamada 2005. 107

¹⁷³ Ibid. 108

¹⁷⁴ Ibid. 108

¹⁷⁵ Ibid. 204

23. kép - *Ryōan-ji* kolostorkert, 1938

1935 májusában végig látogatta az amerikai Garden Club Japán nevezetes kertjeit. Nagy izgalommal várták őket, mivel ebben az időben igen érzékenyen tekintettek a külföldi, legfőképp az amerikai kapcsolatokra.¹⁷⁶ Ne feledjük el azonban, hogy 8 hónapja még romokban heverték a japánkertek a *Muroto* tájfunnak köszönhetően. *Mirei Shigemori* is csak 1936-ban kezdi felmérni, vázlatolni őket.

A látogatás évében *Loraine Kuck*¹⁷⁷ köti össze először a *Ryōan-ji* kolostor kertjét a zen szellemmel:¹⁷⁸

„A kert készítője a Zen követője volt, és egy művész, aki igyekezett ezt a közegetől függetlenül kifejezni. Az áramló egyszerűség, a teljes harmónia, ritmus és egyensúly az egyetemes kapcsolódás érzetét fejezi ki.”

---

¹⁷⁶ Kuitert 1988. 151

¹⁷⁷ *Loraine Kuck* 1932-35 között élt Kiotóban, és egyszer *Teitaro Daisetsu Suzuki* (鈴木大拙貞太郎, 1894-1966) szomszédja is volt, aki a zennel kapcsolatban úgymond felvilágosította. (Ibid. 152) *Suzuki* 1934-ben megjelent könyve volt a zen első nyugati hírvivője (*An Introduction to Zen Buddhism*) és melyből a zen nyugati terjesztésében szerepet játszó személyek is merítették (pl: Alan Watts, Will Peterson).

¹⁷⁸ Ibid. 151

1936-ban már „zenes stílus” figyelhető meg a kertben.¹⁷⁹ Egyre inkább összefonódik a zen és a szárazkert, ugyanakkor a legtöbben finoman tartózkodnak attól, hogy ezt kimondják. Az elkövetkező 10 évben a zen nyugati elterjedése és fogadtatása azonban olyan légkört teremtett Japánban a zennel kapcsolatban, hogy nem lehetett tovább finomkodni.

A második világháború után már mindenki zen kertről beszélt¹⁸⁰, 1949-ben készült *Banshun*¹⁸¹ (Késő tavasz) című film egyik jelenete is a kertben játszódik, ami óriási hatással volt a kert későbbi népszerűségének növekedésében.

24. kép - *Ryōan-ji* kolostorkert, 1960

1971-ben *Mirei Shigemori* az alábbi módon beszélt a kertről:¹⁸²

„Általában, a legtöbb ember azt mondja, hogy nem képes megérteni a *Ryōan-ji* kertjét. Az egyetlen módja, hogy élvezzünk egy ilyen kertet, hogy elhagyunk minden előzetesen kialakított elképzelést róla és teljes mezítelenségben nézünk vele szembe. Ha valaki

---

¹⁷⁹ Yamada 2005. 161

¹⁸⁰ Például 1960-ban kiadott *Lótusz és a robot* című könyvben Artúr Kösztlér a „laposkertet” a zen metaforájaként használja és kijelenti, hogy számára a zen úgy bűzlik, ahogy van. *Suzuki* érzelmtől nem mentes válaszában kijelenti, hogy Kösztlérrel egyetemben Alan Watts is teljesen félreérti a zen lényegét. (Ibid. 219) Ebből ugyan nem derül ki, hogy a zen *Suzuki* általi bemutatását lehet-e nem félreérteni, ugyanakkor beszédes, hogy kortársai tartottak attól, hogy ez lesz a vége. Rajtuk kívül néhány zen gyakorló is alig hallható módon rámutatott, hogy a zen nyugati bemutatása kizárólag elméleti módon kudarcra van ítélve. (Ibid. 209)

¹⁸¹ A filmben 01:28:45 és 01.30.28 között található az említett jelenet, melyben két professzor beszélget a kertben az egyikük lányának elengedéséről. (Youtube)

¹⁸² Yamada 2005. 166

ránéz a kertre, ne legyen mondanivalója; és amíg valaki csendben tud meditálni rajta, amíg valaki hallja a kertből eredő hullámok hangját, addig nem értett meg belőle semmit.”

Az apát szobájának a falára, ahonnan látszik a kert, jelenleg az alábbi szöveg van kifüggesztve:

„Ülj csendben és beszélj a kerttel... illatos békés szigetek tornyosulnak ki a tenger óriási kiterjedésében, vagy hegyek csúcsai látszódnak a felhők felett, mindegyikük harmonikus egységben van a szemben látható agyagfallal; a világegyetem, az ég, és a föld „Magasabb rendű önvalójának” kifejeződései. Ez a kert közvetlenül fejezi ki a Zen felülmúlhatatlanságát: miközben találkozunk a kerttel, elbűvöli az „Alacsonyabb rendű önvalónkat”¹⁸³ annak csendje, tisztasága és a „Magasabb rendű önvaló”, mely elmosza a földi világ porát lelkünkéből, tiszta, szívből jövő örömben füröszt minket, ahogy a kert előtti önvalónk befogadja a buddha természetet... Sziklakert helyett inkább az „Üresség kertjének” vagy „Üres kertnek” kellene hívni.¹⁸⁴

Mirei Shigemori szavai vagy a fenti szöveg kifejezőbb? Vagy netán a tigriskölykök története?

---

¹⁸³ Az 1930-as években úgy gondolták, hogy a *Muromachi* korszak (mikor a kert létrejött) egyfajta idealista világa volt az „Alacsonyabb rendű önvalónak. (Yamada 2005. 130)

¹⁸⁴ Ibid. 106

Összegzés

Miért is merült fel számomra a kert jelentésével való foglalkozás? Hasonló jelenség játszódik le bennem, amikor észreveszem, hogy úgy használok egy adott kifejezést a beszélt nyelvben a helyzetre való tekintettel, hogy a jelentésével egyáltalán nem vagyok tisztában. Ha nem fogalmi példával szeretném bemutatni ezt, akkor a közmondások, szólások jutnak az eszembe, amik szintúgy rámutatnak arra, hogy a hétköznapi nyelvhasználat során a szavak, kifejezések önálló jelentése háttérbe szorul. Egyfajta érzelemmel dúsított misztikus felhő kerül a jelentés helyére.

Nem látszik

A bemutatott kertekben megfigyelhető külföldi hatások, elemek kézzelfogható volta elgondolkodtató. *Mirei Shigemori* nem riadt vissza a tradicionális kertek modern szemlélettel való ötvözésétől, azonban ez csak a formai világ. A nyugati befolyás a formán túl az önértelmezésre is hatással volt, ami világosan látszik abból, ahogy *Suzuki* gyakorlatoktól mentesen, pusztán intellektuális módon próbálta bemutatni nyugaton a zen szemléletet. Nem tudtuk nem félreérteni. Ahogy *Suzuki* sem tudta volna elmondani úgy, hogy megértsük. A modernizmuson próbáltak úrrá lenni, de közben annak eszköztárát használták. Ennek eredménye az apát falán található írás, ami egyfajta nyugati szemlélettel mutatja be mindazt, ami az 1930-as évek óta jelenleg is tart. A kert minden, magasabb rendű önvaló, kiüresedés.

Mi a zen?

Válaszként csak azt tudjuk elmondani, amit tanultunk. Tudjuk a szó kínai, japán írásjegyét. Tudjuk, hogy mit jelent a szó. Tudjuk, hogy a mahájána irányzat egyik iskolája. Az iskola gyakorlatát is ismerjük. Az iskola tanításait is ismerjük. Olvastunk, hallottunk különböző zen mesterektől tanításokat, leírt élő tanításokat, elbeszéléseket, kóanokat. Értelmezzük azokat, beszélgetünk róla és értjük, hogy mi a zen.

Tegyük fel, hogy van „egysíkú” értés, ami azt jelenti, hogy világban lévő dolgokat kizárólag egyféleképpen lehet érteni. A „térbeli” értés során a „megértés” megtörténik, azonban előfordulhat, hogy eltér a síktól, noha a megértésben szereplő két fél közötti kapcsolat látszólag nem szűnik meg. Amikor a zen kert jelentését kutatjuk, akkor vajon egy olyan jelentést keresünk, amit csak egyféleképpen lehet érteni (és mindenki más, aki másképp érti, téved) vagy egy olyan jelentést, ami mindenki számára egyedi jelentést hordoz lehetséges és látszólagos kapcsolódási pontokkal?

Jelentés nélkül

Fogjuk vissza az értést. Gondoljunk egy pillanatra a *shintō* eszköztárában megjelenő áhítattal átítatott érzésre. A vihar alatt felvillanó villám látványa során átélt élményre, ami során nem merül fel az értés dimenziója. Ha nincs értés, az értés során használt eszközök, mint például a jelentés, okafigyottá válik. Ha azt kérdezem a fenti példa során, hogy mi a villám, hogyan válaszolsz? Nincs jelentés, nincs értés. Csak a nem tudás.

A fenti példával ellentétben tudjuk, mi a villám. Mikor látjuk, ez a tudás jelenik meg a tudatban. Mit látunk, ha nincs tudomásom a villámról?

Mikor azt a kérdést feszegetem, hogy mi a zen, egy olyan választ keresek, ami nem tudás alapú. Egy olyan választ, ami a „nem tudásból” fakad. A korábban említett páli kánonból vett példa alapján a kert az a tudat. Ha a szomszéd termésének gyümölcsét veszem el, az egy másik tudat tudásának elvétele. Mégis hogyan lehet enélkül a tudatot művelni?

Láthatóvá válik

Térjünk vissza a kert korabeli „másodlagos” értelmezéséhez. A *karesansui* kert egy olyan kert, ami feltárja, láthatóvá teszi mindazt, amit a folyó, a tó, a hullámok eltakarnak, elfednek. Azok a szerzetesek, akik Kínából visszatérve kínai kolostorok másolatát építették fel, olyan inspiráló teret kívántak létrehozni, amivel a kínai kolostorokban találkoztak. A *karesansui* kertek nem kóanok, nem rejtélyesek, nincs történetük és nincs rejtett jelentésük. A buddhista gyakorlás során tett fogadalmakhoz hasonlóan egyfajta beállítottságot eredményeznek, egy olyan attitűd megvalósulását idézik elő, ami által láthatóvá válik az ember igaz természete.

kilátás

látod a hegyen

túl fekvő gazdag tájat?

gyere, nézzük meg!

Bibliográfia

- ALBERTAZZI, L. 2006. Visual Thought: The depictive space of perception. Amsterdam: John Benjamins
- BAKER, C., PHONGPAICHIT, P. 2014. History of Thailand (Third ed.). Cambridge: Cambridge University Press
- BERTHIER, F. 2000. [1989] Reading Zen in the Rocks. The Japanese Dry Landscape Garden. (Graham Parkes ford.) Chicago: University of Chicago
- CLAIBORNE, G. 1993. Japanese and American rhetoric: A contrastive study. [PhD]. Florida: University of South Florida.
- CLIFFORD, J. 1997. Routes: Travel and Translation in the Late Twentieth Century. Cambridge: Harvard University Press.
- CRAIG, A. M. 2010. The Heritage of Japanese Civilization. Toledo: Pearson
- CZUCZOR, G., FOGARASI, J. 1865. A magyar nyelv szótára - 3. kötet. Budapest: MTA
- CZUCZOR, G., FOGARASI, J. 1874. A magyar nyelv szótára - 6. kötet. Budapest: MTA
- DAVIES, R. J., OSAMU, I. 2002. The Japanese Mind: Understanding Contemporary Japanese Culture. North Clarendon: Tuttle Publishing
- FARRIS, W., W. 1998. Sacred Texts and Buried Treasures: Issues in the Historical Archeology of Ancient Japan. Honolulu: University of Hawaii Press
- FERENCZY L. 1992. Régi japán kertek. Budapest: Mezőgazda Kiadó
- FREDERIC, L. 1974 [1968]. Japán hétköznapijai a szamurájok korában 1185-1603. (Gyáros Erzsébet ford.) Budapest: Gondolat.
- GÉCZI J. 1999. A tudás forrása: a kert. Magyar pedagógia IX. évf. 3. szám
- GIDDENS, A. 1991. Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age. Palo Alto: Stanford University Press
- GOTO, S., NAKA, T. 2015. Japanese Gardens: Symbolism and Design. London: Routledge
- GY. HORVÁTH, L. 1999. Japán kulturális lexikon. Budapest: Corvina
- HADAMITZKY, W. 1995 [1980]. Kanji és kana. A japán írásrendszer kézikönyve és szótára (Kazár Lajos ford.). Budapest: Scholastica
- HALPERN, J. 1993. NTC's New Japanese English Character Dictionary. New York: McGraw-Hill
- HAROOTUNIAN, H. 2002. Overcome by Modernity: History, Culture, and Community in Interwar Japan. Princeton: Princeton University Press
- HEINE, S., WRIGHT, D. S. 2006. Zen Classics: Formative Texts in the History of Zen Buddhism. Oxford: Oxford University Press
- HENSHALL, K. G. 2012. A History of Japan: From Stone Age to Superpower (3rd ed.) New York: Palgrave Macmillan
- HORNBY, A. S. 2005. Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford: Oxford University Press

- HUNT, J. D. 2012. *A World of Gardens*. London: Reaktion Books. EPUB file.
- INAJI, T. 1998 [1990]. *The Garden as Architecture* (Pamela Virgilio ford.) New York: Kodansha
- JOHNSON, N. B. 2003. *Mountain, Temple, and the Design of Movement: Thirteenth-Century Japanese Zen Buddhist Landscapes In: Landscape Design and the Experience of Motion*. Washington: Dumbarton Oaks
- JUNIPER, A. 2003. *Wabi-Sabi. The Japanese Art of Impermanence*. North Clarendon: Tuttle Publishing
- KASULIS, T. P. 2004. *Shinto. The Way Home*. Honolulu: University of Hawaii Press
- KAWAZOE, N., KUWABARA, R. 1972. *Kisetsu to nihonjin*, in TADA M., UMESAO, S. (eds.), *Nihonbunka to sekai [Relations between Japanese culture and the world]*. Tokyo: Kodansha
- KOMÁR, L. 2013. *A zen története*. Budapest: Tan Kapuja Jegyzet
- KOREN, L. 1994. *Wabi-Sabi for Artists, Designers, Poets & Philosophers*. Berkeley: Stone Bridge Press
- LOCHER, M. 2012. *Zen gardens: the complete works of Shunmyo Masuno, Japan's leading garden designer*. North Clarendon: Tuttle Publishing [EPUB]
- LOPEZ, D. S. Jr. 2001. *The Story of Buddhism: A Concise Guide to Its History and Teachings*. New York: HarperCollins
- NAKAMURA, H. 1964. *Ways of Thinking of Eastern Peoples*. Honolulu: East-West Center Press
- NISHIJIMA, G. W. 1997. *Japanese Buddhism and the Meiji Restoration*, San Francisco: Windbell Publications
- NNRICPAC 2009. *Paradise and Gardens in Eastern Asia*. Nara: Okamura
- ONO M., MIZUNO, K. 2004. *The Hidden Gardens Of Kyoto*. New York: Kodansha
- PICKEN, S. D. B. 2011. *Historical Dictionary of Shinto* (2nd ed.) Lanham: The Scarecrow Press
- PUSZTAI F. 2003. *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest: Akadémia Kiadó
- REISCHAUER, E. O. 2000 [1990]. *Japán története*. (Kállai Tibor & Kucséra Katalin ford.). Budapest: Maecenas Kiadó.
- RYUSAKU T. 1951. *Japan in the Chinese Dynastic Histories*, (ed. Goodrich L. C) South Pasadena: P. D and Ione Perkins
- SCHIROKAUER, C., BROWN, M., LURIE, D., GAY, S. 2012. *A Brief History of Chinese and Japanese Civilizations*. Boston: Wadsworth
- SOSHITSU, S. 1998. *Japanese Way of Tea: From Its Origin in China to Sen Rikyu*. Hawaii: University of Hawaii Press
- TAKEI, J. & KEANE, M. P. 2008. *Sakuteiki. Visions of the Japanese Garden*. North Clarendon: Tuttle Publishing. [MOBI]
- TSCHUMI, C. A. 2004. *Mirei Shigemori 1896-1975. Modernizing the Japanese Garden*. [PhD]. Zurich: Swiss Federal Institute of Technology
- TSCHUMI, C. A. 2006. „Between Tradition and Modernity: The Karesansui Gardens of Mirei Shigemori” *Landscape Journal* 25:1–06. 108-125
- WILLIAMS, Y. 2003. *Tsumi - Offence and Retribution in Early Japan*. London: Routledge

YAMAKAGE, M. 2012. The Essence of Shinto: Japan's Spiritual Heart. New York: Kodansha

YOUNG D., YOUNG M., 2005. The Art of Japanese Gardens. North Clarendon: Tuttle Publishing. [EPUB]

Internet

Department of Asian Art. 2000. "Yayoi Culture (ca. 4th century B.C.–3rd century A.D.)." In Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art. Elérhető:

http://www.metmuseum.org/toah/hd/yayo/hd_yayo.htm (Megtekintve: 2016.03.01)

Dīgha Nikāya 27. Aggañña Sutta [Online] Elérhető: <https://suttacentral.net/hu/dn27> (Megtekintve: 2016.03.01)

Encyclopedia of Shinto (Kokugakuin University) [Online] Elérhető: [http://k-
amc.kokugakuin.ac.jp/DM/dbTop.do?class_name=col_eos](http://k-
amc.kokugakuin.ac.jp/DM/dbTop.do?class_name=col_eos) (Megtekintve: 2016.03.01)

HISAMATSU, S. 1962 Chan: Its Meaning for Modern Civilization. [Online] Elérhető: <http://www.fas.x0.com/writings/hisamatsu/chanitimeaningformodernchivilization.html> (Megtekintve: 2016.03.01)

Howel, L. J. 2016. Online Kanji Etymology Dictionary [Online] Elérhető: <http://www.kanjinetworks.com/eng/kanji-dictionary/online-kanji-etymology-dictionary.cfm> (Megtekintve: 2016.03.01)

Japanese Historical Text Initiative (JHTI) – University of California at Berkeley [Online] Elérhető: [http://pnc-
ecai.oiu.ac.jp/jhti/search%20gateway.html](http://pnc-
ecai.oiu.ac.jp/jhti/search%20gateway.html) (Megtekintve: 2016.03.01)

Jisho Japanese-English Dictionary [Online] Elérhető: <http://jisho.org> (Megtekintve: 2016.03.01)

Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus [Online] Elérhető: <http://www.merriam-webster.com/> (Megtekintve: 2016.03.01)

Online Research for Japanese Archeology & Cultural Heritage [Online] Elérhető: <http://www.orjach.org/> (Megtekintve: 2016.03.01)

Pāli Dictionary [Online] Elérhető: <https://palidictionary.appspot.com/> (Megtekintve: 2016.03.01)

Szent Biblia (ford. Károli Gáspár) (2013), Mózes 1. könyve 3. rész, 18 [Online] Elérhető: http://www.biblia.hu/biblia_k/k_1_3.htm (Megtekintve: 2016.03.01)

Wattkins, C. 2011. The American Heritage Dictionary of Indo-European Roots. Boston: Houghton Mifflin Harcourt [Online] Elérhető: <https://www.ahdictionary.com/word/indoeurop.html> (Megtekintve: 2016.03.01)

Cdrom

Kodansha Encyclopedia of Japan (KEJ) 1998.

Videó elérhetősége

Yasujirō, O. 1949. Banshun. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=aQMqNHyUwJM> (Megtekintve: 2016.03.01)

Képek elérhetősége

1. kép – *Kojiki*. Museum of Motoori Norinaga [Online kép] Elérhető:
http://www.norinagakinenkan.com/ex_exhibi39.html (Megtekintve: 2016.03.01)
2. kép – *Nihon Shoki*. Wikipedia [Online kép] Elérhető:
<https://zh.wikipedia.org/wiki/%E6%97%A5%E6%9C%AC%E6%9B%B8%E7%B4%80> (Megtekintve: 2016.03.01)
3. kép - *Yayoi kori agyagkancsó*. The Metropolitan Museum of Art. [Online kép] Elérhető:
http://www.metmuseum.org/toah/hd/yayo/hd_yayo.htm (Megtekintve: 2016.03.01)
4. kép – *Jonokoshi Iseki*, Lee Schneller Fine Gardens [Online kép] Elérhető: <http://www.leeschneller.com/travel-photos.html> (Megtekintve: 2016.03.01)
5. kép – *Fukutoku Jinja Szentély*. Tokyo Lovers [Online kép] Elérhető:
http://jinja.tokyolovers.jp/tokyo/chuo/fukutoku_mebuki_jinja (Megtekintve: 2016.03.01)
6. kép – *Meito Iwa: Wedded Rocks*. Zenandtheycbernet [Online kép] Elérhető:
<https://zenandtheycbernet.wordpress.com/2011/04/10/meoto-iwa-wedded-rocks/> (Megtekintve: 2016.03.01)
7. kép – *Yoshinogari Historical Park*. Japan Bullet [Online kép] Elérhető: <http://www.japanbullet.com/life-style/yoshinogari-historical-park> (Megtekintve: 2016.03.01)
8. kép – *Cities Blessed with Water*. Niponica [Online kép] Elérhető: <http://web-japan.org/niponica/niponica15/en/feature/index.html> (Megtekintve: 2016.03.01)
9. kép – TAKEI, J. & KEANE, M. P. 2008. *Sakuteiki. Visions of the Japanese Garden*. North Clarendon: Tuttle Publishing. [MOBI]. para 638-39
10. kép – *A model of the shinden-zukuri style of Heian era palatial architecture*. Online Research for Japanese Archaeology & Cultural Heritage. [Online kép] Elérhető: <http://www.orjach.org/module/growth-of-cities/> (Megtekintve: 2016.03.01)
11. kép – *A Tiantong hegy lábánál található Jingde Chan kolostor*. Shanghai Tour [Online kép] Elérhető:
http://www.shanghaitour.net/upload/bussiness_pic/24265.jpg (Megtekintve: 2016.03.01)
12. kép – *Saihō-ji kolostor kertje*. Kyoto City Official Website [Online kép] Elérhető:
<https://www2.city.kyoto.lg.jp/koho/chi/historical/heritage/k.html> (Megtekintve: 2016.03.01)
13. kép – *Tenryu-ji kolostor kertjének festői látványa*. Kyoto Travel [Online kép] Elérhető:
<http://kyoto.travel/assets/courses/course31d-e69479f06aa5a3298d8d8275907859a7.jpg> (Megtekintve: 2016.03.01)
14. kép – *Daisen-in Temple Kare sansui*. Pinterest [Online kép] Elérhető:
<https://www.pinterest.com/DiaGentimir/daisen-in-temple-kare-sansui/> (Megtekintve: 2016.03.01)
15. kép – *Fushin-an teaház kertje*. Omote Senke [Online kép] Elérhető: <http://www.omotesenke.net/dentou.html> (Megtekintve: 2016.03.01)

16. kép – JUNIPER, A. 2003. *Wabi-Sabi. The Japanese Art of Impermanence*. North Clarendon: Tuttle Publishing. vii.

17. kép – *A Katsura Rikyū kertje és teaháza*. William Corey Gallery [Online kép] Elérhető:

<http://williamcorey.com/katsura-rikyu-e-92/> (Megtekintve: 2016.03.01)

18. kép – *Rikugi-en garden*. Wikipedia [Online kép] Elérhető:

<https://ja.wikipedia.org/wiki/%E5%85%AD%E7%BE%A9%E5%9C%92> (Megtekintve: 2016.03.01)

19. kép – *Tōfuku-ji - Garden of the Hōjō*. Real Japanese Gardens [Online kép] Elérhető:

<http://www.japanesegardens.jp/gardens/famous/000041.php> (Megtekintve: 2016.03.01)

20. kép – Locher, M. 2012. *Zen gardens: the complete works of Shunmyo Masuno, Japan's leading garden designer*. North Clarendon: Tuttle Publishing. para 343

21. kép – Ritō, A. 1799. *Ryoanji*. Japón, cultura y arte [Online kép] Elérhető:

http://culturanipon.blogspot.hu/2013/07/el-jardin-japones-el-jardin-seco-o-kare_30.html (Megtekintve: 2016.03.01)

22. kép – Ōkyo, M. 1781-82. *Tigers Crossing the River*. British Museum. [Online kép] Elérhető:

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=163578001&objectId=1647833&partId=1 (Megtekintve: 2016.03.01)

23. kép – Shigemori, M. 1938. *The stone garden of Ryoan-ji in 1938*. Explearth [Online kép] Elérhető:

<http://explearth.org/2015/02/14/the-zen-garden-why-use-the-word-zen/> (Megtekintve: 2016.03.01)

24. kép – Shahn, B. 1960. *Untitled (Ryoanji Rock Garden, Kyoto, Japan)*. Harvard Art Museum [Online kép]

Elérhető: <http://www.harvardartmuseums.org/art/303047> (Megtekintve: 2016.03.01)

Rövidítések

DAA – Department of Asian Art

KEJ - Kodansha Encyclopedia of Japan

JHTI – Japanese Historical Text Initiative

ES – Encyclopedia of Shinto

NNRICPAC – Nara National Research Institute for Cultural Properties and Agency for Cultural Affairs